

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
Кафедра міжнародної економіки, природних ресурсів та економіки
міжнародного туризму

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

на тему:

«Вплив діяльності ТНК на розвиток національної економіки»

Виконала: студентка 2 курсу,
групи 8.0519-МЕ-3
спеціальності 051 «Економіка»
освітньо-професійної програми
«Міжнародна економіка»
Яцук Г.С.

Керівник к.е.н., доцент

(посада, вчене звання, науковий ступінь)

Дугієнко Н.О.

(прізвище та ініціали)

Рецензент к.е.н., доцент

(посада, вчене звання, науковий ступінь)

Гамова О.В.

(прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ МАГІСТРА	3
РЕФЕРАТ	5
SUMMARY	6
ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДІЯЛЬНОСТІ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОРПОРАЦІЙ.....	11
1.1 Економічна сутність ТНК та критерії їх визначення	11
1.2 Ефект транснаціоналізації на національні ринки та безпеку держави.....	17
1.3 Сутність та завдання регулювання діяльності ТНК.....	20
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1.....	26
РОЗДІЛ 2. ВПЛИВ ТНК НА ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК І КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ УКРАЇНИ	28
2.1 Транснаціоналізаційні процеси в національній економіці	28
2.2 Аналіз і оцінка економічної діяльності ТНК в Україні.....	36
2.3 Взаємодія ТНК та реального сектора національної економіки України.....	43
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2.....	52
РОЗДІЛ 3. ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТНОГО СТАТУСУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ТРАНСНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ.....	54
3.1 Стратегічні напрями регулювання ТНК в Україні.....	54
3.2 Шляхи підвищення конкурентоспроможності вітчизняних ТНК.....	58
3.3 Пріоритетні напрями залучення іноземного транснаціонального капіталу.....	64
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3.....	75
ВИСНОВКИ.....	77
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	83
ДЕКЛАРАЦІЯ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ.....	88

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Факультет економічний

Кафедра міжнародної економіки, природних ресурсів та економіки міжнародного туризму

Рівень вищої освіти магістр

Спеціальність 051«Економіка»

ЗАТВЕРДЖУЮ:

Зав.кафедри _____

« ____ » _____ р.

**З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ
Яцук Ганні Сергіївні**

(прізвище, ім'я, по-батькові)

1. Тема роботи (проекту)

«Вплив діяльності ТНК на розвиток національної економіки»

керівник роботи (проекту) Дугієнко Наталія Олександрівна

затверджена наказом по інституту від «30» січня 2019 р. № 185-с

2. Строк подання студентом роботи (проекту) 10.06.2019

3. Вихідні дані до роботи (проекту) інформаційна база законодавчих та нормативних урядових актів, матеріали державної служби статистики України, публікації у фахових журналах, електронні економічні публікації, Інтернет ресурси

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, що належить розробити)

1. Теоретичні основи діяльності ТНК. 2. Дослідження впливу ТНК на економічний розвиток і конкурентоспроможність України. 3. Удосконалення регулювання діяльності ТНК.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)

Графічний матеріал було використано у підрозділі 2.1 ТНК у структурі національної економіки,

6. Консультанти розділів роботи (проекту)

Розділ	ППП, посада консультанта	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	К.е.н., доцент Дугієнко Н.О.	01.09.2020	01.09.2020
I розділ	К.е.н., доцент Дугієнко Н.О.	12.09.2020	12.09.2020
II розділ	К.е.н., доцент Дугієнко Н.О.	17.10.2020	17.10.2020
III розділ	К.е.н., доцент Дугієнко Н.О.	20.11.2020	20.11.2020
Висновки	К.е.н., доцент Дугієнко Н.О.	20.11.2020	20.11.2020

7. Дата видачі завдання 18.06.2020

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломного проекту (роботи)	Термін виконання етапів проекту (роботи)	Примітка
1	Вибір теми	18.06.2020	18.06.2020
2	Складання робочого плану	26.06.2020	26.06.2020
3	Підбір літератури та вивчення літературних джерел	07.09.2020	07.09.2020
4	Складання плану	11.09.2020	11.09.2020
5	Виконання вступу	21.09.2020	21.09.2020
6	Виконання розділу 1	12.09.2020	12.09.2020
7	Виконання розділу 2	17.10.2020	17.10.2020
8	Виконання розділу 3	20.11.2020	20.11.2020
9	Формулювання загальних висновків	20.11.2020	20.11.2020
10	Подання роботи на кафедру на передзахист	23.11.2020	23.11.2020
11	Попередній захист роботи на кафедрі	09.11.2020	09.11.2020
12	Оформлення роботи та проходження нормоконтролю	23.11.2020	23.11.2020
13	Одержання відгуку та рецензії	27.11.2020	27.11.2020
14	Подання остаточного варіанту роботи на кафедру	30.11.2020	30.11.2020

Студент _____
(підпис)Яцук Г.С.
(ініціали та прізвище)Керівник роботи _____
(підпис)Дугієнко Н.О.
(ініціали та прізвище)**Нормоконтроль пройдено**Нормоконтролер _____
(підпис)Гамова О.В.
(ініціали та прізвище)

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота магістра: 88 с., 6 рис., 10 табл., 50 джерел.

Об'єктом дослідження є діяльність транснаціональних корпорацій.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні аспекти впливу діяльності ТНК на розвиток національної економіки України.

Мета роботи – дослідження специфіки впливу транснаціональних корпорацій на розвиток національної економіки України та розроблення рекомендацій щодо регулювання діяльності ТНК з урахуванням глобалізаційних процесів.

Методологічною основою дослідження послужили фундаментальні положення теорії міжнародних економічних відносин і державного управління. Теоретичне дослідження здійснювалось на основі синтезу методів, статистичного аналізу: аналіз показників діяльності ТНК, для отримання результату щодо перспектив розвитку національних ТНК, та визначення пріоритетних напрямів залучення іноземного капіталу; порівняльного методу: досліджується регулювання ТНК в Україні на основі іноземного досвіду; графоаналітичного: для візуалізації систематичних ознак транснаціональних корпорацій та ідентифікації їх визначальних взаємозв'язків.

У процесі дослідження отримано такі наукові результати: розглянуто теоретичні основи діяльності ТНК. Досліджено транснаціоналізаційні процеси в національній економіці. Визначено напрями удосконалення регулювання діяльності ТНК.

ТРАНСНАЦІОНАЛЬНІ КОРПОРАЦІЇ, ГЛОБАЛІЗАЦІЯ,
ТРАНСНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ, ІМПОРТОЗАМІЩЕННЯ, ТРАНСРІВНЕВЕ
РЕГУЛЮВАННЯ, КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ТНК.

SUMMARY

Qualification work of the master: 78 pp., 2 fig., 10 tables, 36 sources.

The object of the study is the activities of transnational corporations.

The subject of the study is the theoretical and practical aspects of the impact of TNCs on the markets of Ukraine.

The purpose of the work is to study the specifics of the influence of transnational corporations on Ukrainian markets and to develop recommendations for the regulation of the activities of TNCs taking into account globalization processes.

The methodological basis of the study were the fundamental provisions of the theory of international economic relations and public administration. Theoretical research was carried out on the basis of synthesis of methods, statistical analysis: analysis of performance indicators of TNCs, to obtain results on the prospects for the development of national TNCs, and to identify priority areas for attracting foreign capital; comparative method: the regulation of TNCs in Ukraine on the basis of foreign experience is studied; graphoanalytical: to visualize the systematic features of transnational corporations and identify their defining relationships.

In the course of the research the following scientific results were obtained: the theoretical bases of TNC activity were considered. Transnationalization processes in the national economy are studied. The directions of improvement of regulation of activity of TNCs are defined.

TRANSNATIONAL CORPORATIONS, GLOBALIZATION,
TRANSNATIONALIZATION, INVESTMENT, IMPORTATION,
MULTILEVEL REGULATION, COMPETITIVENESS OF TNC.

ВСТУП

Актуальність дослідження. Найважливішим елементом розвитку світової економіки та міжнародних економічних відносин є транснаціональні корпорації (ТНК). В останні десятиріччя їм приділяється багато уваги. Сьогодні немає жодного значного процесу в світовій економіці, що відбувався без їх участі. Вони виступають основною силою, яка формує сучасний і майбутній вигляд світу, беруть пряму і непрямую участь у світовому політичному процесі та політичних процесах в різних країнах. Бурхливий розвиток ТНК в останні десятиліття відбиває загострення міжнародної конкуренції, поглиблення міжнародного поділу праці.

Міжнародні корпорації, з одного боку, є продуктом міжнародних економічних відносин, які швидко розвиваються, а з іншого боку, самі представляють могутній механізм впливу на них. Активно впливаючи на міжнародні економічні відносини, міжнародні (транснаціональні) корпорації формують нові відносини, видозмінюють сформовані їхні форми.

Актуальність обраної теми визначається тим, що транснаціональні корпорації складають основу економік найрозвиненіших країн світу, вони є наймогутнішими суб'єктами світового господарства, на них припадає основна частина прямих іноземних інвестицій (ПІІ). ТНК створили економічну базу для глобалізації світової економіки, окрім того, вони відіграють вирішальну роль у науково-технічному прогресі.

Аналіз наукової літератури. Сучасні ТНК, їх діяльність, організаційні форми і специфіка управління є предметом наукового інтересу цілого ряду дослідників. Серед зарубіжних і вітчизняних авторів, які досліджують ТНК, слід назвати І.Г. Володимирового, І.М. Герчикова, Ф.С. Губайдулліна, Г.І. Зіменкова, Д.Л. Лисенка, Д. Мерсера, А.Г. Мовсесяна, Я. Монд, Дж.П. Райта, Е.М. Романову та ін.

Мета і завдання дослідження. Метою даної роботи є дослідження специфіки впливу транснаціональних корпорацій на розвиток національної економіки України та розроблення рекомендацій щодо регулювання діяльності ТНК, дослідження шляхів підвищення конкурентоспроможності національних ТНК на ринках України з урахуванням глобалізаційних процесів.

Виходячи з мети роботи сформовані наступні завдання:

- Розглянути передумови виникнення, сутність, ознаки і типи ТНК.
- Оцінити вплив транснаціоналізації на національні ринки.
- Визначити сутність та завдання регулювання діяльності ТНК.
- Дослідити транснаціоналізаційні процеси в національній економіці.
- Надати характеристику діяльності найбільших ТНК.
- Проаналізувати діяльність ТНК в Україні.
- Визначити напрями удосконалення регулювання діяльності ТНК.
- Запропонувати шляхи підвищення конкурентоспроможності ТНК на ринках України.
- Визначити пріоритетні напрями залучення іноземного транснаціонального капіталу.

Об'єктом дослідження кваліфікаційної роботи магістра є діяльність транснаціональних корпорацій.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні аспекти впливу діяльності ТНК на розвиток національної економіки України.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження послужили фундаментальні положення теорії міжнародних економічних відносин і державного управління. Теоретичне дослідження здійснювалось на основі синтезу методів, статистичного аналізу: аналіз показників діяльності ТНК, для отримання результату щодо перспектив розвитку національних ТНК, та визначення пріоритетних напрямів залучення іноземного капіталу; порівняльного методу: досліджується регулювання ТНК в Україні на основі

іноземного досвіду; графоаналітичного: для візуалізації систематичних ознак транснаціональних корпорацій та ідентифікації їх визначальних взаємозв'язків.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в комплексному обґрунтуванні наукових засад дослідження впливу ТНК на розвиток національної економіки, а також розробці науково-практичних рекомендацій щодо вдосконалення регулювання ТНК, та визначення напрямів залучення іноземних інвестицій. Наукову новизну засвідчують такі конкретні наукові результати:

Удосконалено:

- підходи до оцінки конкурентної політики України на підставі аналізу її ефективності через призму реальних негативних проявів транснаціоналізації економіки.

Отримало подальший розвиток:

- методичні засади оцінювання ключових параметрів конкурентного середовища національної економіки в залежності від рівня її транснаціоналізації у секторальному, галузевому вимірах; виявлено відповідні диспропорції, обумовлені, переважно, експансіоністськими стратегіями зарубіжних ТНК за відсутності ефективної національної державної політики регулювання їхньої діяльності.

Науково-практичне значення проведеного дослідження. Наведені в роботі теоретичні положення та практичні рекомендації щодо масштабів інтенсивності, секторальної спрямованості впливу ТНК на конкурентне середовище національної економіки можуть бути застосовані для розвитку регуляторної політики України, у діяльності суб'єктів транснаціонального бізнесу.

Апробація результатів магістерської роботи. Основні положення кваліфікаційної роботи викладено у статті «ТНК в Україні: діяльність та вплив на економіку» (Електронне фахове видання «Інфраструктура ринку») та у тезах доповідей «Досвід регулювання діяльності ТНК» XV Міжнародної науково-практичної конференції «Виклики та перспективи розвитку нової

економіки на світовому, державному та регіональному рівнях». Публікації відображають основні результати роботи.

Структура і обсяг роботи. Робота складається зі вступу, 3 розділів, висновків; містить 88 сторінок тексту, 6 рисунків, 10 таблиць. Перелік джерел посилань включає 50 найменувань.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДІЯЛЬНОСТІ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОРПОРАЦІЙ

1.1 Економічна сутність ТНК та критерії їх визначення

Транснаціональні корпорації (ТНК) в даний час є провідними суб'єктами міжнародної господарської діяльності. Вони перетворили світову економіку в міжнародне виробництво, забезпечили розвиток НТП у всіх його напрямках: технічного рівня і якості продукції; ефективності виробництва; вдосконалення форм менеджменту, управління підприємствами. Вони діють через свої дочірні підприємства і філії в десятках країн світу за єдиною науково-виробничою та фінансовою стратегією [1].

У науковій економічній літературі єдиного поняття або чіткого визначення транснаціональної корпорації не існує. Одне з перших, якщо не найперше, є визначення багатонаціональної фірми, даної в 1960 році Лієнталем. Воно визначає ТНК як фірму, що діє більш ніж в одній країні. Проте, з самого початку виникнення ТНК учені не можуть прийти до спільної згоди з питання про кількість країн перебування ТНК, яке дозволило б кваліфікувати фірму як транснаціональну. Тому деякі вчені припустили, що для визначення ТНК цілком достатня наявність такого факту як діяльність фірми більш, ніж в одній країні [2].

М.П. Бортова пише, що «ТНК – особлива форма організації господарської діяльності фірми, заснована на кооперації праці працівників підприємств, розташованих в різних країнах світу і об'єднаних єдиним титулом власності на засоби виробництва [2].

В.Л. Толстих розглядає поняття ТНК як узагальнююче, правовими формами вираження якого виступають транснаціональні юридичні особи, що створюються в результаті домовленості держав певного регіону визнавати на

своїй території статус такої юридичної особи без проходження будь-якої додаткової процедури допуску до підприємницької діяльності на національному ринку [3].

На нашу думку, найбільш вдалим є визначення ТНК, яке було визначене на конференції ООН із торгівлі та розвитку (ЮНКТАД). Згідно з яким, транснаціональні корпорації – це компанії з використанням переважно однонаціонального акціонерного капіталу, управлінського контролю та інтернаціональної сфери діяльності. ТНК організують головну компанію в країні базування і дочірні компанії, філії по всьому світу [4].

ТНК виникли під впливом цілого комплексу чинників, а саме:

- інтернаціоналізації виробництва і капіталу на основі розвитку продуктивних сил;
- експансії капіталу за кордоном, створення власних відділень;
- прагнення до отримання надприбутків;
- жорсткої конкуренції, що веде до концентрації виробництва і капіталу.

Конкретними причинами виникнення ТНК слід вважати їх економічну ефективність, обумовлену великими масштабами виробництва в багатьох галузях: отримання прибутку, зниження витрат виробництва, забезпечення доступу на зарубіжні ринки.

Зупинимося, на ознаках ТНК. ООН визначає такі:

- річний оборот (обсяг продажів) більше 1 млрд. дол.;
- наявність філій не менш ніж у 6 країнах;
- частка зарубіжних активів повинна складати 25–30% у загальній вартості всіх активів компанії;
- 1/5–1/3 всього обсягу обороту компанії повинна припадати на зовнішні операції, тобто реалізуватися за межами країни резиденції [5].

Такі автори, як В.Л. Толстих, В.А. Канашевський, виділяють такі ознаки ТНК [5]:

- фірма випускає та реалізовує продукцію більше ніж в одній країні
- це сфера обігу.
- сфера виробництва – підприємства та філії розташовані в п'яти і більше країнах.
- власники є резидентами розвинених країн.

Також, згідно з В.Л. Толстих, ТНК, притаманні такі риси:

- 1) Великі розміри пов'язані з галузевим виробництвом, зі збільшенням розмірів виробництва, зі збільшенням чисельності персоналу, що відбивається на концентрації влади, при існуванні меж делегування влади.
- 2) Володіння величезними матеріальним і фінансовим потенціалом;
- 3) ТНК є носіями передових досягнень в галузі науки та техніки;
- 4) Інтернаціональні у сфері функціонування та застосування капіталу;
- 5) Єдина система стратегій управління (передбачає централізацію влади і координацію діяльності підрозділу в глобальному масштабі, управління всесвітньої інтегрованої бізнес системою, інтенсивне переміщення між підрозділами капіталу і технологій, комплексну філософію бізнесу, сильну корпоративну структуру) [6].

На нашу думку доцільно поєднати критерії ООН з підходом В.Л. Толстих та В.А. Канашевського для того, щоб більш комплексно розуміти сутність ТНК.

Конкретними причинами виникнення ТНК слід вважати їх економічну ефективність, обумовлену великими масштабами виробництва в багатьох галузях: отримання прибутку, зниження витрат виробництва, забезпечення доступу на зарубіжні ринки.

Сьогодні ТНК перетворилися із суб'єктів на об'єкти міжнародної політики, активно беруть участь у всіх глобальних процесах, що відбуваються у світі. Транснаціональні корпорації, нарівні з промислово розвиненими країнами, широко проявляються в політиці, економіці, у фінансово-інвестиційній, інформаційній, науково-технічній, військовій, технологічній,

екологічній сферах. У зовнішній політиці ТНК реалізують власну корпоративну дипломатію, а для успішного забезпечення внутрішньо-корпоративної політики створили свою, корпоративну ідеологію. Поруч із найбільшими державами, вони мають власні численні спецслужби, а зброєю, що її випускає, наприклад, лише «Дженерал дайнемікс», можна озброїти армію не однієї держави.

Дії ТНК за характером та формами прояву у світовій політиці й економіці багато в чому збігаються з діяльністю держав, що дозволяє експертам якщо не ототожнювати їх, то принаймні заявляти про ідентичність дій та проявів ТНК і держав у глобальній політиці й економіці. Водночас низка дослідників вважає, що в перспективі ТНК зможуть стати домінуючою силою світового господарства, замінивши національні держави в ролі основних його об'єктів. Сьогодні провідну роль у глобальних процесах відіграють ТНК США, за характером та масштабами торгово-інвестиційної експансії випереджаючи промислові та фінансові компанії інших країн. Але цей розрив поступово скорочується за рахунок посилення позицій ТНК держав Західної Європи та Японії, а також появи транснаціональних корпорацій країн, що розвиваються.

Проаналізувавши критеріальні ознаки, перейдемо до розгляду видів ТНК. Усі транснаціональні корпорації можна поділити на інтернаціональні, багатанаціональні (мультинаціональні) й глобальні корпорації.

Інтернаціональні корпорації – це національні монополії з зарубіжними активами, діяльність яких виходить за межі однієї держави. Правовий режим ТНК передбачає ділову активність, здійснювану в різних країнах за допомогою освіти в них зарубіжних філій у вигляді структурних підрозділів без юридичної самостійності і дочірніх компаній. Для інтернаціональних компаній характерний етноцентричний тип взаємовідносин. При ньому вище керівництво орієнтується на абсолютний пріоритет базової (материнської) фірми.

Багатонаціональні (мультинаціональні) корпорації (МНК) – це власне міжнародні корпорації, що об'єднують національні компанії ряду держав на виробничій та науково-технічній основі.

Для мультинаціональних корпорацій характерні поліцентричний тип взаємовідносин материнської та дочірніх компаній, тобто зовнішній ринок більш важливий сектор діяльності ТНК в порівнянні з внутрішнім ринком. У цих ТНК закордонні філії не стільки продають продукцію материнської компанії, скільки виробляють її на місці відповідно до потреб їх ринків. Цей вид ТНК характеризується достатньо високим рівнем децентралізації функцій управління, делегуванням повноважень дочірнім фірмам.

До глобальної корпорації відносять таку, яка інтегрує воедино господарську діяльність, здійснювану в різних країнах. Подібна компанія проектує виріб або схему надання послуг стосовно певного сегмента світового ринку або в різних країнах виробляє складові частини одного виробу. Ці ТНК є децентралізованою федерацією регіональних філіалів. Материнська компанія розглядає себе не як центр ТНК, а лише як одну з її частин [1].

Для ТНК характерна трирівнева організація: а) головна компанія; б) підконтрольні філії; в) конкретні підприємства.

Головна компанія, як правило, складається з холдингової та / або оперативної компанії.

Підконтрольні підрозділи пов'язані з головною компанією виробничими і технологічними відносинами, зокрема це:

1) Філії та відділення, які не мають юридичної і фінансової самостійності.

2) Дочірні акціонерні товариства, які є юридичними особами, зберігають певну незалежність у фінансово-господарській та дослідницькій діяльності, але частково або повністю належать за капіталом холдингу ТНК.

3) Конкретні підприємства – первинні ланки організаційної структури ТНК, що здійснюють виробничу, збутову, обслуговуючу, фінансово-кредитну та науково-дослідну діяльність [7].

Задля підтримки економічної ефективності можна виділити наступні джерела активізації діяльності ТНК:

- використання переваг володіння природними ресурсами, капіталом і знаннями, перед фірмами, які здійснюють свою підприємницьку діяльність в одній країні і задовольняють свої потреби в закордонних ресурсах лише за рахунок експортно-імпортних операцій;
- можливість оптимального розміщення своїх підприємств у різних країнах;
- можливість акумулювання капіталу в рамках всієї системи ТНК;
- використання у своїх цілях фінансових ресурсів усього світу;
- постійна інформованість про кон'юнктуру товарних, валютних і фінансових ринків у різних країнах, що дозволяє оперативно переводити потоки капіталів у країни, і водночас розподіляти фінансові ресурси з мінімальними ризиками;
- постійне вдосконалення раціональної організаційної структури, яка знаходиться під пильним контролем керівництва ТНК;
- досвід міжнародного менеджменту, в тому числі оптимальної організації виробництва і збуту, підтримка високої репутації фірми [8].

1.2 Ефект транснаціоналізації на національні ринки та безпеку держави

Внесок транснаціональних корпорацій у світовий бізнес багатозначний і має кілька рівнів. По-перше, вони є найактивнішими учасниками сучасної форми світового розподілу праці і конкуренції на міжнародному рівні. В межах певних держав вони конкурують із місцевими компаніями або іншими міжнародними компаніями за ринки сировини і збуту, а також за місцеві дотації та інші пільги.

ТНК мають вплив як на країни базування, так і на приймаючі країни. Більшість країн, що приймають на своїй території філії ТНК, схвалюють їх

діяльність і навіть конкурують між собою, так як це забезпечує приплив ПІІ, утворення додаткових робочих місць, посилення внутрішньої торгівлі, впровадження інновацій, випуск нових видів продукції. Розподіл основних інвесторів в Україну представлено в табл. 1.1.

Таблиця 1.1 – Основні інвестори в Україну в 2019 р.

Рейтинг	Країна	Проекти ПІІ (2016-2019рр.)	Частка, %	Створено робочих місць, од
1	Кіпр	27	12	217
2	Нідерланди	26	12	733
3	Велика Британія	19	8	363
4	Німеччина	16	6	1755
5	Швейцарія	16	6	1905
6	Австрія	12	4	42
7	Віргінські острови	12	4	22
8	Франція	12	4	555
9	Російська федерація	11	3	151
	Інші	151	31	1256
	Усього	161	90	6999

Джерело: Сформовано автором на основі [9].

Зазначимо, що ТНК присутні на всіх сегментах національного ринку, що звичайно покращує параметри національного конкурентного середовища, має позитивний вплив на мікро- та макроекономічну динаміку. Проте, проблема покращення інвестиційного клімату України і сьогодні не вирішена і залишається надзвичайно актуальною, оскільки поєднання інфляції зі скороченням ВВП викликає занепокоєння інвесторів з приводу ділових можливостей в Україні. Крім того, існують суттєві проблеми у сфері кредитування реального сектору економіки, загрозливих масштабів набувають корупція, складні митні процедури, затримки у поверненні ПД.

Українська економіка має привабливий характер для іноземних інвесторів через природно-сировинний потенціал, відносно дешеву робочу силу та високий технічний рівень підготовки спеціалістів. Безперечно, транснаціональні корпорації можуть модернізувати капіталоемні виробництва, що дозволить покращити їх загальний технологічний рівень, збільшити конкурентні переваги на світових товарних ринках.

Варто акцентувати увагу на тому, що ТНК чинять тиск на політику приймаючих держав, втручаються в їх внутрішні справи, підкупають місцевих чиновників в інтересах отримання вигідних замовлень, податкових та пільг. Звідси випливає ряд проблем, таких як політичні скандали, корупція, податкові зловживання, спроби застосування в своїй діяльності законів і інших норм країн походження ТНК, відмова визнавати виключну юрисдикцію місцевих судів і т.д. Нерідко ТНК, маючи в своєму розпорядженні свої філії за кордоном, намагаються витіснити з ринку національних виробників аналогічного продукту з метою завоювання монопольних позицій і, як згодом з'ясувалося монопольних цін. Одним з головних інструментів ухилення від оподаткування ТНК є трансфертні ціни, що використовуються для переказу прибутку і скорочення податків. Маючи в своєму розпорядженні свої філії і дочірні компанії за кордоном, ТНК, які займаються шкідливими виробництвами, часто вибирають країни, де немає жорстких вимог до охорони навколишнього середовища, а це призводить до її забруднення в приймаючих країнах.

Важливим виступає з'ясування наслідків розширення діяльності ТНК на національному ринку та виділення основних напрямів розвитку власних ТНК. Особливу увагу слід приділити питанням економічної безпеки, під якою розуміють стан національної економіки, що дає можливість задоволенню життєво важливих потреб країни в матеріальних благах, незалежно від виникнення у світовій економічній системі або всередині країни формажорних обставин соціально- політичного, економічного або екологічного характеру. При цьому негативних економічних наслідків, на нашу думку,

може бути більше, ніж переваг і не тільки для приймаючої країни, а й країни базування (табл. 1.2).

Таблиця 1.2 – Негативні наслідки діяльності ТНК.

Для країни базування	Для приймаючої країни
<ul style="list-style-type: none"> – Суперечності між інтернаціональним глобальним характером операцій ТНК і територіально обмеженою компетенцією держави. – Заборона інвестування в окремі галузі як результат державного регулювання у сфері іноземного інвестування. – Особливості умов інвестування (використання національних напівфабрикатів, навчання кадрів за своєю програмою, розширення експорту та виведення всієї продукції за кордон). – Наявність ризику конфіскації інвестицій – Корпоративна ідеологія ТНК (власні спецслужби і достатня кількість зброї). 	<ul style="list-style-type: none"> – Нав'язування компаніям приймаючої країни неперспективних напрямів у системі розподілу праці. – Маніпулювання цінами (з боку ТНК) з метою уникнення податків. – Розташування екологічно небезпечних виробництв та підприємств із застарілою технікою на території приймаючої країни. – Нестійкість інвестиційного процесу. – Зовнішній контроль з боку ТНК. – Тиск на органи влади з метою лобювання своїх інтересів. – Під час кризи капітали ТНК концентруються в країні базування, щоб стабілізувати внутрішню ситуацію. – Виснаження природних ресурсів приймаючих країн.

Джерело: Сформовано автором на основі [10,11].

До вищезазначеного можна додати, що іноземні інвестори найчастіше «захоплюють» найперспективніші та найбільш розвинуті сектори приймаючих країн і можуть нав'язувати національним підприємствам свої корпоративну культуру, небезпечні технології, екологічно небезпечні матеріали тощо. В багатьох країнах такі галузі, як металургія, транспорт, суднобудування, енергетика та телекомунікації, є закритими для іноземних інвесторів, тому що вони є основою національної економічної безпеки. Проте Україна дозволяє іноземним інвесторам увійти в ці галузі, що, може призвести до зростання залежності економіки країни від іноземних ТНК.

Аналізуючи роль ТНК у сучасному світогосподарському розвитку, необхідно бути достатньо обережними в наданні оцінок кардинального

емоційного забарвлення, на кшталт абсолютно негативна або надзвичайно позитивна, адже результуючий вектор руху залежить від сполучення та збалансування впливу різноманітних рушійних сил глобалізації економічного розвитку (Рис 1.1).

Рисунок 1.1 Сучасні рушійні сили глобалізації економічного розвитку

1.3 Сутність та завдання регулювання діяльності ТНК

Міжнародно-правове регулювання діяльності транснаціональних корпорацій (ТНК) являє собою головним чином зворотне прагнення країн-імпортерів капіталів захистити національні інтереси держав і їх економіки від негативних сторін діяльності ТНК - найважливіших міжнародних інвесторів - і ввести цю діяльність в обмежувальні правові рамки.

Національні уряди завжди намагаються вплинути на поведінку ТНК. Основна проблема, що стоїть перед окремою країною полягає в тому, що в кожній країні виробляється лише частина операцій ТНК, і це в будь-якому випадку - чи ТНК є іноземною, чи вітчизняною. Таким чином, відокремлені спроби регулювання поведінки ТНК в великій мірі обмежені територіальним невідповідністю і нерозмірністю між приймаючою країною і ТНК.

Розуміння того факту, що відносини між ТНК і владними структурами держави є нерівними, призвело до потреби в міжнародному регулюванні ТНК, особливо в разі країн, що розвиваються.

Сферами діяльності ТНК, які привернули найбільшу увагу в спробах введення міжнародного регулювання, є:

- 1) Розкриття інформації про ТНК.
- 2) Питання оподаткування, особливо ті, які мають відношення до ухилення від сплати податків і політиці освіти трансфертних цін.
- 3) Захист зайнятості.
- 4) Відносини між адміністрацією ТНК і робочими в промисловості.
- 5) Антитрестовські (мають відношення до конкуренції) питання[12].

Були зроблені наступні спроби розробити міжнародні норми поведінки ТНК:

1. Орієнтири Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) для багатонаціональних підприємств, що увійшли в силу в 1976 р. [13]. Вони носять добровільний характер і відображають бажання урядів "багатих" країн регулювати можливі ексцеси економічного (і соціального) поведінки ТНК, але в той же час підкреслюють сприятливий вплив з боку ТНК. Приписи ОЕСР зачіпають всі питання, перелічені вище.

2. Декларація Міжнародної організації праці (МОП) про принципи, що стосуються багатонаціональних підприємств, і соціальну поведінку (1977) [14]. Особлива увага в ній приділена питанням зайнятості і відносин між адміністрацією і робітниками в ТНК. Ця декларація також носить добровільний характер.

3. Норми поведінки для ТНК, розроблені ООН [15]. Початковий проект норм був запропонований в 1982 р, але до сих пір він перебуває в процесі обговорень. Головний імпульс виходив від країн, що розвиваються. На додаток до питань, названих вище, норми ООН зачіпають також питання передачі технологій, етичних норм в угодах міжнародного бізнесу, питання політичного втручання ТНК у внутрішні справи країн і питання про повагу до

національного суверенітету. Незважаючи на те що уряду країн, що розвиваються і профспілки хотіли, щоб норми ООН носили обов'язковий характер, вони фактично є добровільними.

4. Приписи ЄС по публікації звітності для дочірніх фірм ТНК [16]. Підхід з боку Європейського союзу до регулювання ТНК націлений скоріше на створення особливих, що зв'язують заходів, ніж всебічних норм поведінки. Національні податкові відомства розробили процедури, які націлені, в особливості, на ухилення від сплати податків корпораціями і практику трансфертного ціноутворення.

Регулювання діяльності ТНК на рівні держави в країнах-реципієнтах (а саме до таких країн найчастіше можна віднести Україну) має щонайменше одну суттєву особливість. Якщо на міждержавному чи наддержавному рівні існує можливість контролю над усією транснаціональною компанією (хоча цей контроль і не є жорстким та в основному має рекомендаційний характер), то на державному рівні є можливість регулювати лише частину ТНК (або її материнську компанію, або її філії чи представництва). Тому в разі несприятливого для ТНК клімату всередині якоїсь країни вона завжди має можливість маневрувати своєю діяльністю за рахунок міжкраїнного перетоку капіталу та прибутків, що досить часто робить обмеженим та неефективним процес державного регулювання підприємств такого масштабу.

Дослідження показали, що застосування урядом сприятливої політики щодо материнських ТНК дозволяє країні вирішити такі проблеми:

- підвищення ефективності національного експорту;
- інтенсифікація взаємовигідного співробітництва з країнами-одержувачами інвестицій;
- забезпечення безперебійного постачання країни сировиною, кваліфікованою робочою силою та інноваційними технологіями;
- ефективне використання національними корпораціями своїх конкурентних переваг для досягнення конкурентоспроможності на міжнародному рівні;

–подолання (шляхом укладення спеціальних угод з урядом країни-реципієнта) бар'єрів для входу національних ТНК на ринок приймаючої країни;

–становлення регіональної кооперації в рамках країни базування і стимулювання подальшого розвитку інвестування за кордон.

Позитивне вирішення вищезгаданих проблем буде сприяти більш інтенсивній інтеграції материнської країни у систему світового господарства та підвищенню її конкурентоспроможності на міжнародній арені.

Політику держави щодо материнських ТНК можна поділити на два види: політика щодо ТНК, які вже мають певний статус і визначеність у світовій економіці, та політика щодо підприємств, які потенційно можуть перетворитися на ТНК. Транснаціональні компанії, що завоювали певний статус, не потребують особливої опіки держави. Вони уже «працюють», використовуючи і виконуючи ту законодавчу базу, яка диктує їм «правила гри». Такі підприємства підпадають не тільки під регулювання окремої держави (законодавство країни базування ТНК), а і під міждержавне та наддержавне регулювання (регулювання закордонних філій).

Якщо підприємство уже є транснаціональною корпорацією, то до нього можливе використання політики рівновіддаленості. Між такими корпораціями і державою досягається угода про невтручання держави в компетенцію ТНК, а ТНК – в політику і управління країною. При цьому такі транснаціональні корпорації виконують усі норми, встановлені законодавством країни, а держава, у свою чергу, використовує прямі методи регулювання. Саме таке пряме регулювання потрібне у тому випадку, коли діяльність вітчизняної ТНК вступає у протиріччя з окремими нормами антимонопольного законодавства. Тоді потрібні адресні законодавчі рішення, які б зняли такі суперечності.

Внаслідок зростаючого впливу ТНК на економіку держав, стає все більш необхідною розробка системи заходів державного регулювання діяльності ТНК.

При розробці цих заходів необхідно враховувати, що окрема держава має можливість за допомогою законодавства і адміністративного регулювання впливати лише на частину ТНК, яка знаходиться в межах його кордонів. Це створює обмеженість правового впливу і знижує його ефективність, залишаючи ТНК широкий маневр для дій за межами країни.

Державне регулювання діяльності ТНК має особливу специфіку внаслідок особливостей економічної природи ТНК.

Першим питанням при взаємодії ТНК і держави є питання виділення ТНК як самостійного суб'єкта економічних відносин. Адже в дійсності в Україні більшість ТНК присутні у вигляді групи компаній різних юридичних форм від простих ТОВ до досить структурованих ПАТ. Все ж не можна однозначно сказати, є та чи інша компанія структурою ТНК або самостійним гравцем - оскільки активно використовуються довгі ланцюги засновників, які можуть бути проведені через офшорні компанії.

Багато урядів особливо в країнах третього світу, будучи зацікавленими в економічному розвитку своїх країн, прагнуть щось змінити їх галузеву спеціалізацію в світовому господарстві, або підвищити присвоєну частку від прибутків ТНК. Але останні, володіючи гігантської фінансової міццю, здатні боротися з замахами на свої доходи за допомогою силового тиску на країни, домовляючись з місцевими політиками і навіть фінансуючи змови проти «неугодних» урядів.

Держава повинна виступити тим інститутом, який забезпечить прозорість угод і створить механізми контролю над інвестиційними «притоками» і «відтоками». Безумовно, кожна держава зацікавлена в припливі інвестицій та підвищення інвестиційної привабливості своєї країни. Роль держави в даному контексті полягає в тому, щоб створити умови для інвестування і забезпечити дотримання цих умов.

Сьогодні ТНК багато в чому перетворилися з об'єктів в суб'єкти міжнародної політики і беруть участь в глобальних процесах. Транснаціональні корпорації виявляють свій вплив в економіці, політиці,

фінансово-інвестиційній, науково-технічній, інформаційній та ін. сферах поряд з промислово розвиненими країнами. У зовнішній політиці ТНК реалізують свою власну корпоративну дипломатію.

Внаслідок цього державне регулювання діяльності ТНК може виходити за рамки держави на міжнародний рівень для забезпечення правил гри з такими потужними економічними суб'єктами як ТНК. Державне регулювання міжнародного економічного і політичного поля може проявлятися в ініціюванні міжнародних конвенцій і правил для захисту національних економік.

З огляду на зацікавленість ТНК у політичному контролі над діяльністю держав, однією з форм державного регулювання їх діяльності повинно бути обмеження участі ТНК у внутрішній політичному житті країни, виражене в забороні фінансування партій і кандидатів з бюджетів корпорацій. Цей аспект набуває особливого значення для забезпечення і збереження інтересів держави, яке знаходиться в тісній взаємодії з ТНК.

Поряд з державним регулюванням діяльності корпорацій всередині своєї «рідної» країни, доцільно вжити заходів для забезпечення та просування інтересів ТНК в інших країнах, де розташовуються структурні підрозділи корпорацій. Так в Україні необхідно приділити значну увагу питанням розвитку вітчизняних ТНК, що виходять на міжнародні ринки, і сприяти формуванню сприятливого політичного і економічного поля для вітчизняних ТНК в інших країнах.

Створення національних кодексів для діяльності ТНК в рамках країни базування має також стати однією з функцій державного регулювання. Існування системи таких кодексів дозволило б забезпечити прозорість діяльності ТНК і обмежити негативні наслідки можливих економічних «маневрів» корпорацій.

Висновки до розділу 1

Проведений теоретичний аналіз сутності ТНК дозволив дійти до висновку, що ТНК – це особлива форма організації господарської діяльності фірми, заснована на кооперації праці працівників підприємств, розташованих в різних країнах світу і об'єднаних єдиним титулом власності на засоби виробництва.

На базі теоретичного дослідження економічної сутності ТНК виявлено, що доцільно поєднати критерії ООН з підходом В.Л. Толстих та В.А.Канашевського для того, щоб більш комплексно розуміти сутність ТНК.

Як показано в роботі, категоріальні визначення ТНК базуються на врахуванні як якісних характеристик (форма власності, організаційна структура, ступінь концентрації, характер управління та контролю тощо), так і кількісних (кількість країн, на території яких діють ТНК, частка активів, розміщених за кордоном, кількість працівників на іноземних підприємствах, частка прибутку, одержаного від діяльності за кордоном, тощо). Ідентифікуючи ТНК у колі споріднених понять (багатонаціональна корпорація, стратегічний альянс, фінансово-промислова група, транснаціональна промислово-фінансова група), автор обґрунтовує доцільність її трактування як компанії, що являє собою групу підприємств, функціонуючих у двох чи більше країнах, здатних реалізовувати єдину загальну стратегію та за масштабами своєї діяльності здійснювати суттєвий вплив на конкурентне середовище та процеси мікро- й макроінтеграції.

З'ясовано, що ТНК впливають як на країни базування, так і на приймаючі країни. Автором сформовано таблицю, у якій відображаються негативні наслідки діяльності ТНК, як для приймаючої країни, так і для країни базування.

Міжнародно-правове регулювання діяльності транснаціональних корпорацій (ТНК) являє собою головним чином зворотне прагнення країн-імпортерів капіталів захистити національні інтереси держав і їх економіки від негативних сторін діяльності ТНК - найважливіших міжнародних інвесторів - і ввести цю діяльність в обмежувальні правові рамки.

РОЗДІЛ 2. ВПЛИВ ТНК НА ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК І КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ УКРАЇНИ

2.1 Транснаціоналізаційні процеси в національній економіці

Одним із перших (і багато у чому-найважливіших) наслідків ринкової трансформації економіки України та її інтеграції у світову економічну спільноту став вихід на ринок України потужних ТНК, що здійснюється переважно у формі прямих іноземних інвестицій.

Загалом, за даними ЮНКТАД, в Україні зафіксовано 7362 філії іноземних ТНК, тоді як у світі в цілому їх налічується 800 тис., тобто це 0,9 % їхньої загальної кількості. Варто, однак, відзначити, що в багатьох країнах СНД цей показник вищий. Зокрема, кількість іноземних філій ТНК у Молдові сягає 7670, у Казахстані-8772. Показник кількості філій іноземних ТНК України значно поступається показникам таких більш «транснаціоналізованих» країн, як Румунія-71 318 філій, Чеська Республіка - 71 385, Угорщина-28 772, Польща-35 840 філій іноземних компаній. Вказаний невисокий показник є наслідком невизначеної політики щодо залучення прямих іноземних інвестицій в Україну та майже повної відсутності чіткої політики щодо інвестування за кордон шляхом підтримки, насамперед, процесів концентрації національного капіталу та надання йому відповідного політичного сприяння.

Прямі іноземні інвестиції — основне джерело припливу капіталу в Україну, що перекриває значний дефіцит торговельного балансу.

Так, за даними компанії Ernst & Young, у 2019 р. іноземні компанії профінансували в нашій країні лише 31 реальний проект і створили тільки 1150 нових робочих місць. Усього ж за останні п'ять років на 178 реальних проектах було створено всього 7487 місць. Для порівняння: за цей же період у

Сербії інвестори на 200 проектах створили 25,6 тис. робочих місць, а в Словаччині на 231 проекті — 37,1 тис. (табл. 2.1).

Таблиця 2.1 ПІІ в Центральну та Східну Європу (2015-2019 рр.)

Країна	Проекти ПІІ (2015-2019рр)	Частка, %	Створено робочих місць
Польща	719	16	85003
Румунія	572	12	49409
Угорщина	495	11	49873
Чеська Республіка	416	9	47055
Болгарія	247	5	18167
Словаччина	243	5	37179
Туреччина	231	5	20532
Сербія	200	4	25636
Україна	178	4	7487
Інші	580	13	25504
Усього	4621	100	421631

Джерело: Сформовано автором на основі [17].

Низьку ефективність вітчизняних інвестицій аналітики Ernst & Young пояснюють браком у країні необхідної інфраструктури (транспортної, логістичної, телекомунікаційної), а також нестабільністю й непрозорістю правового й регуляторного середовища та соціального клімату, тобто факторами, за формування яких має відповідати держава.

Щодо секторів економіки, в яких спостерігається найбільша кількість інвестиційних проектів, це, насамперед, фінансовий сектор, який за останні п'ять років досяг 13 % від загального обсягу ПІІ в Україну. Тож Україна посідає третє місце як країна для ПІІ у фінансові послуги в Центральній та Східній Європі, після Росії та Польщі, які отримали 18 % і 14 % проектів відповідно. Що стосується промисловості, та логістики (10 % від загальної кількості інвестиційних проектів в Україні), виробництво продуктів

харчування (9 %) посідають, відповідно, друге та третє місця за обсягами ПІІ (табл. 2.2).

Таблиця 2.2. ПІІ в Україну, за галузями економіки (2015-2019 рр.)

Рейтинг	Галузь	Проекти ПІІ (2015-2019рр)	Частка, %	Створено робочих місць
1	Фінансове посередництво	24	13	590
2	Логістика	17	10	361
3	Харчова промисловість	16	9	1895
4	Страховання та пенсійне забезпечення	13	7	25
5	Неметалічна мінеральна продукція	13	7	400
6	Професійні послуги	12	7	14
7	Програмне забезпечення	10	6	202
8	Металоконструкції	6	3	133
9	Гумова і пластикова промисловість	6	3	0
10	Автомобільна промисловість	5	3	2030
Інші		56	31	1837
Усього		178	100	7484

Примітка: Сформовано автором на основі [17].

Упродовж 2015—2019 рр. ключовими інвесторами за кількістю проектів в Україні були США (12 %), Німеччина (12 %), Росія (10 %) і Франція (8 %). Найбільшими інвесторами в Україну за обсягом інвестицій у 2019 р. були країни ЄС (54 %) і Росія (15,6 %). У 2019 р. вартість інвестицій з ЄС і Росії в абсолютному виразі порівняно з 2018 р. скоротилася. Зауважимо, що найпоширенішою формою інвестування в Україну з боку ТНК є поглинання національних підприємств. Український ринок М&А (злиття і поглинання) розвивається хвилеподібно з тенденцією до зниження показників. Це пов'язано, насамперед, з високою ризикованістю вкладання в українські проекти інвестицій, як уже зазначалося раніше.

Друга форма експансії ТНК в Україну—це створення спільних підприємств. Розвиток спільних підприємств в Україні можна проаналізувати на основі динаміки їх кількості. Різкий спад кількості спільних підприємств спостерігаємо, починаючи з 2001 р.: порівняно з 1997 р. кількість СП зменшилася на 3103 (майже в 1,5 разу), що, у свою чергу, пов'язано зі скасуванням податкових та митних пільг для спільних підприємств. У подальшому тенденція зменшення кількості СП підтримується, хоча і має спокійний, не стрибкоподібний характер, зменшення СП у середньому за рік становить 172 СП. Спільні підприємства порівняно з іноземними — безпечніша форма, на думку науковців, тому що в їх створенні й розвитку бере участь національний підприємець, завдяки чому частина прибутку залишається в країні.

Ще одна форма інвестування ТНК — це вкладання ПІІ у статутний капітал підприємства, акції, облігації та інші цінні папери (що становлять не менш, як 10 % вартості статутного фонду резидента). У цьому дослідженні варто зупинитися на аналізі надходження транснаціональних ПІІ в українську економіку.

Як відомо, близько 84—90 % світових ПІІ належить ТНК. За даними UNCTAD, найбільший обсяг транснаціональних інвестицій, вкладених в українську економіку, становив 10 913 млн дол. США у 2016 р., але вже у 2017 р. скоротився до 4016 млрд дол. США, унаслідок фінансово економічної кризи відбувся спад ділової активності інвесторів по всьому світу (табл. 2.3). Однак уже у 2018 р. обсяг ПІІ/ТНК зріс на 38 % (6496 млн дол. США), а у 2019 р. склав 7207 млн дол. США, за даними Держкомстату.

Накопичений обсяг транснаціонального інвестування в економіку України у 2019 р. склав 49364 млрд дол. США.

Таблиця 2.3 Обсяги транснаціонального інвестування в Україну за видами інвестицій, млн.дол. США

Рік	Прямі інвестиції в Україну				Прямі інвестиції за кордоном			
	Акціонерний капітал	Реінвестовані доходи	Інший капітал	Усього	Акціонерний капітал	Реінвестовані доходи	Інший капітал	Усього
2010	691	2	0	693	-5			-5
2011	1267	12	145	1424	13			13
2012	1490	6	219	1715	4			4
2013	7489	4	315	7808	27	-	248	275
2014	4504	35	1065	5604	-8	-	-125	-133
2015	8364	17	1510	9891	975	-	-302	673
2016	9440	172	1301	10913	796	1	213	1010
2017	3634	22	360	4816	115	-	47	162
2018	5550	-	945	6495	692	-	44	736
2019	6121	-	1086	7207	192	-	-	192

Джерело: Сформовано автором на основі [18].

Галузева структура ПІІ в українську економіку у 2019 р. (рис. 2.1) демонструє значний приріст іноземного капіталу ТНК у секторі послуг, а саме фінансовій діяльності.

Рисунок 2.1 Галузева структура ПІ/ТНК в Україні в 2019 р., %

Примітка: Сформовано автором на основі [19].

У цілому ж Україна отримує інвестиції, спрямовані західними материнськими компаніями на рекапіталізацію українських банківських дочірніх компаній, решта — угоди М&А. Друге та третє місце за обсягом інвестицій ТНК посіли металургія (5940 млн дол. США) та торівля (4765 млн дол. США), четверте та п'яте — підприємницька діяльність (4754 млн дол. США) і будівництво (2339 млн дол. США)

Таблиця 2.4 Обсяги транснаціоналізації інвестування в Україні за галузями економіки, Млн.дол.США

Сектор/промисловість	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Всього	4555	5472	6794	9047	16890	21607	29543	35616	40053	44708
Первинні галузі	241	305	391	400	642	838	1612	1890	1849	2054
СГ, мисливство, лісове господарство, рибальство	87	114	207	227	310	405	558	819	799	847

Видобуток корисних копалин і нафти	154	191	185	174	331	433	1054	1071	1050	1208
Виробництво	2207	2546	3160	3738	8984	9762	11085	11128	11917	12488
Продукти харчування, напої та тютюнові вироби	808	862	1006	1128	1172	1272	1561	1686	1828	1859
Текстиль, одяг і шкіра	55	79	99	118	104	126	144	142	141	139
Деревина та вироби з деревини	110	168	236	293	296	358	429	456	516	522
Кокс, нафтопродукти та ядерне паливо	180	194	184	204	208	200	320	330	449	453
Хімікати та хімічні продукти	197	262	318	503	633	693	877	986	1224	1340
Неметалеві мінеральні продукти	90	117	147	199	229	351	704	689	795	807
Метал і металеві продукти	238	293	453	520	5424	5618	5775	5534	5557	5940
Послуги	2107	2621	3244	4909	7265	11008	16846	22598	26288	30166
Електроенергія, газ та вода	83	85	50	186	213	276	282	270	310	347
Будівництво	117	172	197	275	513	840	1632	1937	2206	2237
Торгівля	769	940	1135	1658	1956	2626	3072	3709	4317	4765
Оптова торгівля	641	802	985	1479	1745	2322	2610	-	-	-
Роздрібна торгівля	63	62	65	78	84	101	207	-	-	-
Готелі і ресторани	118	162	187	262	268	375	429	414	445	458
Транспорт, складське господарство та зв'язок	309	396	532	814	961	1137	1431	1568	1627	1711

Фінанси	355	421	504	694	1897	3561	6836	10496	12431	15060
Підприємницька діяльність	178	240	392	674	1056	1769	2669	3614	4269	4754
Освіта	3	3	3	19	34	37	18	13	14	17
Охорона здоров'я та соціальні послуги	117	121	137	164	170	179	190	124	121	131
Надання комунальних, соціальних та персональних послуг	59	82	107	163	197	210	286	454	549	584

Джерело: Сформовано автором на основі [18].

За регіонами, найбільші обсяги ПІ/ТНК у 2019 р. надійшли в Київ (21,859 млрд дол. США), Дніпропетровську (7,487 млрд дол. США), Харківську (2,705 млрд дол. США), Донецьку (2,062 млрд дол. США), Львівську (1,274 млрд дол. США) області. Водночас мізерні обсяги ПІ/ТНК спрямовані до Чернігівської, Чернівецької, Тернопільської, Кіровоградської області, які в сукупності становили 287,8 млн дол. США, або 0,6 % до загального обсягу припливу ПІ/ТНК в Україну у 2019 р.

Значна частка ПІ, що надійшли в Україну, належить провідним ТНК, таким як: Mittal Steel, Coca-Cola, British American Tobacco, Henkel Bautechnik, Robert Bosch, Kraft Foods, Nestle, McDonalds, МТС (ВАТ «Мобільні телесистеми»), Лукойл та ін. В Україні діють кілька десятків великих за світовими масштабами ТНК. Найбільший обсяг інвестицій протягом 2012—2019 рр. здійснили саме перелічені компанії.

2.2 Аналіз і оцінка економічної діяльності ТНК в Україні

Найбільшими транснаціональними корпораціями, що діють на території України, є Coca – Cola, Daewoo, Sigma-Bleyzer, Western NIS Enterprise Fund, Укртатнафта, Macdonald’s Ukraine Ltd, Cargill PepsiAmericas і PepsiCo та Nestle, «Procter & Gamble».

Крім того, в Україні зафіксовано близько 7 362 філій іноземних ТНК, водночас у світі загалом їх понад 800 000. Тобто на Україну припадає лише 0,9% їх загальної кількості [20].

Україна викликає особливий інтерес ТНК у тих галузях, в яких яскраво виражені конкурентні переваги щодо національних компаній. У 2019 р. найбільш привабливими для ТНК та інвесторів із країн Євросоюзу та США були такі галузі української економіки: харчова промисловість та переробка сільськогосподарських продуктів (16,3% від загального обсягу прямих іноземних інвестицій); торгівля (15,0%); фінансова сфера (9,1%); машинобудування (8,6%); транспорт (7,6%); операції з нерухомістю (5,2%); фармацевтика та нафтохімічна промисловість (4,1%) [21]. Сьогодні в Україні найбільша кількість ТНК представлена у переробній промисловості. За версією Forbes, за підсумками 2019 р. більшість з них була прибутковими (табл. 2.1) [22]. Найбільшу виручку від реалізації продукції 2019 р. отримали ТНК, що працюють в тютюновій та харчовій галузях промисловості, а саме: JT International, PepsiCo та Philip Morris.

Таблиця 2.5. – Фінансові результати ТНК в Україні за 2019 р.

№	Корпорація	Галузь	Виручка за 2019р., млн. дол.
1	JT International	Тютюнова	8203,7
2	Philip Morris	Тютюнова	6775,1

3	Imperial Tobacco	Тютюнова	5399,4
4	Bunge	Агропромислова	6723,7
5	ViOil	Харчова	4459,8
6	Nestle	Харчова	6728,5
7	Shell	Нафтогазова	5255,8
8	Toyota	Машинобудування	5477,6
9	Procter&Gamble	Хімічна	6833,1
10	PepsiCo	Харчова	7168,5

Джерело: Сформовано автором на основі [22].

JT International – японська тютюнова компанія, третя по величині у світі. Виробничі потужності Japan Tobacco в Україні зосереджені у місті Кременчук. Ця фабрика була заснована у 1993р. На фабриці виробляється продукція наступних марок: Camel, Winston, Magna, Monte Carlo.

Більш докладно показники обсягу діяльності компанії представлені у таблиці 2.6.

Таблиця 2.6. – Обсяги продажів «JT International» (млн. дол., %)

Роки	Обсяги продажів	Темп росту, %
2018 р.	8304,2	115,3
2019 р.	8203,7	97,04

Джерело: Сформовано автором на основі [23].

Дані табл. 2.6 показали, що обсяги продажів компанії в 2019р. в порівнянні з 2018 р. зменшились на 100,5 млн. дол.

Компанія «PepsiCo» з річним обсягом продажів понад 60 млрд. дол. випускає широкий асортимент продукції, включаючи 19 торгових марок, щорічні роздрібні продажі яких перевищують 1 млрд. дол. На український ринок вийшла вперше в 2007 р. З цього часу PepsiCo в Україні – це компанія «Сандора», а компанія «Сандора» – це PepsiCo. У компанію «Сандора» за два

роки було інвестовано близько 30 млн. дол. США, значно розширено її асортимент [24].

Ключові напрямки бізнесу компанії – закуски, зернові продукти і каші, газовані і негазовані напої – представлені більш ніж в 200 країнах.

PepsiCo виробляє і продає широкий асортимент продукції Pepsi-Cola та інших національних і регіональних брендів. PepsiCo володіє близько 40% акцій компанії PepsiAmericas.

Більш докладніше показники діяльності компанії представлені в таблиці 2.7.

Таблиця 2.7. – Показники діяльності «PepsiCo» (млрд. дол.)

Показник	2018 р.	2019 р.
Чистий прибуток	2,75	3,2
Обсяги продажів	6975,3	7168,5

Джерело: Сформовано автором на основі [23].

Дані табл. 2.7 свідчать, що чистий прибуток компанії в період 2018–2019 рр. зріс і в 2019 р. цей показник становив 3,2 млрд. дол. Обсяги продажів компанії в порівнянні в 2018 р. склали 6975,3 млрд., потім у 2019 р. спостерігався стрімкий зріст цього показника до 7168,5 млрд. дол.

Третьою компанією, діяльність якої з кожним роком також розширюється є «Philip Morris». Американська глобальна сигаретна і тютюнова компанія, яка продає свою продукцію в понад 180 країнах світу. Входила до складу Altria Group. 28 березня 2008 Філіп Морріс Інтернешнл була виділена у незалежну компанію. Штаб-квартира розташована в Лозанні (Швейцарія). Найбільш відомим та найбільш продаваним продуктом є Marlboro. В Україні філія компанії відкрилася в 1993 році — «Філіп Морріс Україна». Обсяги прибутку діяльності компанії наведені у таблиці 2.8.

Таблиця 2.8. – Показники діяльності «Philip Morris» (млрд. дол.)

Роки	Обсяги продажів	Темп росту, %
------	-----------------	---------------

2018 р.	6258,7	101,5
2019 р.	6775,1	120,8

Джерело: Сформовано автором на основі [23].

Корпорація значно покращила свій дохід від реалізації продукції. Цей показник у 2019 р. збільшився на 120,8 %.

Слід також виділити американську компанію «Procter & Gamble». Сьогодні «Procter & Gamble» представляє на ринку України більш ніж 40 торгових марок, включаючи такі добре всім відомі, як Ariel, Tide, Pantene Pro-V, Safeguard, Camay, Pampers, Always, Tampax, Blend-a-med, Wella, Londa, Gala, Shandy, Gillette, Mach 3, Duracell, Oral B, Braun та інші.

Крім того, в Україні через дистриб'юторів «Procter & Gamble» продається така продукція, як чіпси Pringles, препарат від застуди Vicks, професійні стоматологічні засоби серії Blend-a-Med, косметика Max Factor, парфумерія Hugo Boss та інші відомі марки .

Загальний річний обіг компанії сьогодні складає більш ніж 68 млрд. дол. США. P&G є найбільшим у світі рекламодавцем, витрати компанії на рекламу перевищують 8 млрд. дол. [19].

Компанія Nestle є одним з найбільших інвесторів у харчову промисловість України, а також одним з найбільш платників податків. Сьогодні Nestle є однією з найсильніших в Україні компаній у сфері продуктів харчування, а також лідером українського ринку кави. Компанія посилює свою присутність на ринку шоколадних виробів та кулінарної продукції, а також зміцнює свої позиції та розширює свою присутність в Україні за рахунок інвестицій у місцеве виробництво та промислову інфраструктуру та активного просування торговельних марок, а також постійного зміцнення й розвитку національної мережі збуту. Основний напрямок діяльності «Nestle» пов'язаний з виробництвом продуктів харчування [24].

Отже, на ринку України представлена значна кількість відомих ТНК, що свідчить про довіру великих компаній до українського ринку. Користь від

розміщених ТНК філій значна: — це і впровадження інновацій у виробництво, підвищення кваліфікації персоналу й рівня зайнятості, і поява якісної продукції на українському ринку, постійно вдосконалення виробничого процесу, і, нарешті, надходження значних коштів до бюджету країни у вигляді сплати податків.

Слід зазначити, що останнє десятиріччя активність іноземних ТНК на українському ринку знаходить прояв переважно у процесах злиттів і поглинань.

Під впливом угод зі злиття і поглинання ТНК найбільших змін в українській економіці зазнали: фінансово-банківський сектор економіки, ринок страхових послуг, харчова промисловість, нафто-газовий сектор, ринки роздрібної торгівлі, аграрний сектор економіки, незначний вплив спостерігається на фармацевтичному ринку.

Раніше банківський сектор був одним з найпривабливіших для стратегічних інвесторів. За даними Держкомстату, у 2017 р. у фінансовому секторі працювало 342,7 тис. осіб, а в 2019 р. — вже 287,6 тис. осіб (1,4 %). Зараз же це одна з найбільш проблемних галузей.

Істотного впливу з боку іноземних ТНК зазнав і український ринок страхування, який до настання кризи досить інтенсивно зростав. Однак фінансова криза, що почала набирати обертів, змусила інвесторів забути про ринки, що розвиваються. Уряди країн світу розпочали націоналізацію страхових компаній, у тому числі і Україна. Так, була націоналізована найбільша у світі страхова компанія American International Group (AIG), нідерландська ING найбільша банківська група Бенілюксу — Fortis. Усі перелічені фінансові установи мали страхові дочірні компанії в Україні.

Вдалі продажі вітчизняних страхових компаній спостерігалися у 2016—2017 роках. Наприклад, французька AXA придбала відразу дві вітчизняні СК, що належали УкрСиббанку. Сума угод оцінювалася в 40 млн дол. Австрійська Vienna Insurance Group придбала контрольний пакет акцій СК «Українська страхова група» (сума угоди — 50 млн дол.). Однак головною угодою 2017 р.

стала купівля банком «ТуранАлем» державної частки в НАСК «Оранта», за 25 % акцій НАСК було виплачено рекордну суму в 100 млн дол. США (загальна капіталізація «Оранти» на момент угоди становила 400 млн дол. США).

У 2018 р. німецька HDI-Gerling International Holding AG придбала 94,5 % акцій київської СК «Алькона» (оцінна сума угоди — 20 млн дол. США), голландська ING Continental Europe Holdings, B.V. придбала контроль на лайковим страховиком «Фенікс-Життя». Серед примітних подій у сфері M&A також можна відзначити купівлю австрійським концерном GRAVE контрольного пакета невеликої львівської СК «ІНПРО» і придбання ізраїльським страховиком Phoenix СК «ІнтерТранс Поліс».

У структурі зайнятого населення України, а саме 20,4 млн осіб 390,3 тис. працює у компаніях харчової промисловості, що становить 1,8 % загальної кількості зайнятого населення. Дешевизна фуражного зерна, швидкий оборот капіталу й висока прибутковість у птахівництві стали причиною зростання кількості угод з купівлі птахофабрик і господарств. Так, у 2017 р. вартість найбільших угод M&A за участю іноземних ТНК становила 1010 млрд дол. США, у 2018 р. — на суму 192 млн дол. США, у 2019 р. — 68 млн дол. США

Окремо слід звернути увагу на функціонування транснаціональних корпорацій у нафтогазовій сфері, яка в економіці України має виняткове значення.

Серед лідируючих галузей за сумами залучених інвестицій протягом 2017—2018 рр. виступала газова промисловість України. Штат компаній металургійного сектору налічує 298,4 тис. осіб (у 2018 — 406,6 тис. осіб), а саме 1,9 % загальної кількості зайнятого населення України. У 2017 р. оцінна вартість семи найбільших угод про придбання активів становила 413 млн дол. США. У 2018 році сума аналогічної кількості угод збільшилася до 1 млрд дол. США (табл. 3.23).

Так, у 2018 р. фаворитом була британська Cadogan Petroleum. Їй, відповідно, належать частки в правах власності на ліцензії на освоєння Пірківського й Покровського газоконденсатних родовищ у Полтавській

області з запасами приблизно 11 млн т у нафтовому еквіваленті. Відповідно до фінансового плану роботи в Україні у 2016—2017 рр., компанія інвестувала 488 млн дол. США в родовища, у 2018 р. — 166 млн дол. США, а 2019-го — майже 126 млн. дол. США. Ліцензійний портфель вказаної компанії досяг 11 родовищ в Україні.

Відомо, що останні кілька років прямі іноземні інвестиції в сільське господарство постійно зростали. Однак у 2018 р. надійшло лише 40 млн дол. США, тоді як до Бразилії — 22 млрд дол. США інвестицій. Причинами низького обсягу інвестицій нерезиденти називають: непрогнозованість політики, нерозвиненість ринкової інфраструктури, обтяжливість умов банківської системи.

Чисельність працівників компаній у цій галузі налічує 660,2 тис. осіб, що становить 3 % зайнятого населення України. Ринкова вартість акцій усіх без винятку компаній, у тому числі найбільших українських агрохолдингів, знизилася вдвічі-тричі. Однак локальні наслідки світової кризи змусили багатьох гравців швидше позбуватися своїх активів, не чекаючи повного знецінення.

Разом із тим гальмування ефективної діяльності ТНК в Україні, ускладнення інтеграції українських фірм у міжнародні корпоративні системи обумовлені: невизначеністю економічного середовища, великим податковим тягарем, труднощами у визначенні чітких умов отримання прав власності, заниженим можливим рівнем прибутку, нестабільністю політичного середовища, обмеженістю матеріальної інфраструктури, бюрократизмом і корупцією місцевих та центральних органів влади, складнощами ліцензійних, сертифікаційних і митних процедур, недостатнім захистом прав інтелектуальної власності, відсутністю незалежної судової влади.

2.3 Взаємодія ТНК та реального сектора національної економіки України

Виявлення факторів конкурентоспроможності економіки перебувало в центрі уваги провідних учених-економістів протягом століть. Недостатньо дослідженим залишається взаємозв'язок між показниками розвитку транснаціональних корпорацій і показниками, що характеризують ступінь економічного зростання країн.

Транснаціональні корпорації стали найважливішими дійовими особами в сучасному світовому господарстві. Добробут країни, її участь у міжнародному поділі праці, рівень інтегрованості у світове господарство і, в остаточному підсумку, її міжнародна конкурентоздатність дедалі більшою мірою залежать від того, наскільки успішна діяльність ТНК, що базуються в її економіці. Можна сказати, що ТНК на сьогоднішньому етапі розвитку світового господарства відіграють важливу роль. Адже вони впливають на економіки приймаючих країн, прискорюють науково-технічний процес, інтернаціоналізацію господарського життя, залучаються ПІІ, відкривається доступ до фінансових ресурсів ТНК, інтеграція до світових економічних процесів, доступ до зовнішніх ринків. Україна повинна прагнути до активної участі у глобальних організаціях, які здійснюють регулювання світової економіки, що підвищує її авторитет у світовій спільноті. Однак, таке міжнародне співробітництво необхідно використовувати з максимальною користю для економіки України, а участь у міжнародних інституціях потрібно розглядати з точки зору підвищення конкурентоспроможності національних виробників та захисту внутрішнього ринку на основі існуючих правил цих організацій.

Вплив ТНК на конкурентоспроможність приймаючих економік дуже багатогранний і далеко не завжди він буває позитивним. Це пов'язано з тим,

що відносини між приймаючими країнами і ТНК — складні, що обумовлено частою розбіжністю інтересів, а також асиметрією влади. Така асиметрія відчувається відразу ж, як тільки обидві сторони намагаються максимізувати свої прибутки. ТНК, як правило, економічно набагато сильніше, ніж більшість приймаючих їх країн. Вони нерідко намагаються використовувати свою міць, щоб чинити тиск на місцеві уряди, примушуючи їх мінімізувати свої податкові зобов'язання або домагаючись отримання особливих пільг у фінансовій сфері, інфраструктурі, захисту ринку і т.д. В якості відповідних акцій у багатьох країнах застосовується заборони і обмеження, а також націоналізація і експропріація власності (особливо активно ці заходи використовувалися після другої світової війни).

Все ж в більшості випадків (особливо при наявності цільової програми розвитку відносин з транснаціональними корпораціями) приймаюча країна виграє від присутності ТНК. Працівники і постачальники, що обслуговують нові підприємства, поряд з місцевою владою, які отримують податки, виграють більше, ніж втрачають конкуруючі місцеві інвестори. Широке залучення іноземного капіталу за допомогою ТНК сприяє зниженню безробіття в країні. З організацією виробництва в країні тих виробів, які раніше ввозилися, відпадає необхідність в їх імпорті. Компанії, що випускають конкурентоспроможну на світовому ринку продукцію і орієнтовані в основному на експорт, в значній мірі сприяють зміцненню зовнішньоторговельних позицій країни і підвищенню її конкурентоспроможності в системі світового господарства.

Позитивні ефекти від присутності ТНК в економіці країни, що приймає в першу чергу обумовлені припливом прямих іноземних інвестицій (ПІІ). Розширення припливу іноземного капіталу в значній мірі сприяє модернізації національної промисловості, інтенсифікації експорту (тобто збільшення в ньому частки високотехнологічних продуктів обробної промисловості) і підвищення конкурентоспроможності цілих галузей національної промисловості. Експерти ООН вважають, що незалежно від вже існуючого

рівня зв'язків між іноземними філіями і місцевою економікою їх можна розширити і поглибити з метою нарощування потенціалу та конкурентоспроможності вітчизняних фірм. Для приймаючої країни такі зв'язки можуть послужити стимулятором економічної активності, а там, де місцеві ресурси заміщають імпортовані, поліпшити стан платіжного балансу. Зміцнення позицій місцевих постачальників може, в свою чергу, привести до перетоку матеріальних і нематеріальних активів у іншу частину економіки приймаючої країни і сприяти динамічному розвитку підприємницького сектора.

Однак не варто забувати, що в своїх діях ТНК керуються в основному бажанням максимізувати прибуток і мінімізувати витрати, далеко не завжди рахуючись при цьому з інтересами приймаючих їх держав, тому для отримання максимальної вигоди від припливу ПІІ в країну уряд повинен виробити чітку програму взаємодії з іноземними інвесторами для розширення їх зв'язків з національними виробниками.

Позитивний вплив ТНК на економіку приймаючих країн не обмежується тільки кількісними показниками притоку ПІІ в країну. Важливою є і якісна складова. ТНК приносять в країну передові рішення в області менеджменту і маркетингу, сприяють впровадженню новітніх науково-технічних розробок шляхом трансферту технологій, інтенсифікації інноваційного процесу в приймаючій країні. Крім цього, інтегруючи робочу силу різних країн і пред'являючи їй повсюдно одні й ті ж вимоги, ТНК відіграють важливу роль в поширенні міжнародних стандартів підготовки кваліфікованих кадрів. Все це призводить до якісного зростання промисловості країни перебування, і як наслідок - зростання продуктивності праці. А саме продуктивність праці є сьогодні одним з ключових чинників, що визначають конкурентоспроможність національних виробників на світовій арені і конкурентоспроможність держави в системі світового господарства.

Важливим є і той вплив, який ТНК надають на місцеву адміністрацію, з метою поліпшення податкового режиму або дебіюрократизації окремих

процедур (наприклад, пов'язаних з інвестуванням). Найчастіше саме потужне лобі з боку представників ТНК є каталізатором для початку реформування бюрократичного апарату, перегляду різних законодавчих актів, що регулюють правила інвестування і оподаткування в країні, в сторону їх оптимізації та лібералізації. В результаті прозорість економіки країни підвищується і відповідно підвищується її привабливість для іноземних інвесторів, що дозволяє залучати в країну додаткові капіталовкладення.

Хоча в цілому діяльність ТНК позитивно позначається на економічному розвитку та конкурентоспроможності приймаючої країни, проте існує багато проблем, пов'язаних з тією діяльністю ТНК, яка суперечить інтересам приймаючих країн. До таких проблем відносяться:

1. Внутрішньокорпоративна торгівля і маніпуляції в ціноутворенні. Зростання торговельних взаємин між відділеннями однієї корпорації призвело до появи так званої "внутрішньокорпоративної" торгівлі. У торгівлі природними ресурсами така особливість була характерна для ТНК ще з 1914 р, але в сфері торгівлі проміжними продуктами і в сфері надання послуг такий феномен став відомий тільки в останні десятиліття. До 1960 року одна третина всього світового товарообігу припадала на внутрішньокорпоративну торгівлю, цей показник залишається таким і в наші дні, але абсолютні показники значно зросли з того часу. На жаль, оцінити фактичні обсяги внутрішньокорпоративної торгівлі надзвичайно складно, оскільки ця інформація є закритою. Показовим, тим не менш, є наступний приклад: за підрахунками американських вчених, в 1998 р 73% всіх міжнародних виплат за використання технологій зроблені на основі внутрішньокорпоративної торгівлі [25].

Проблеми, що з'являються через внутрішньокорпоративну торгівлю, стосуються здатності ТНК отримувати максимальний прибуток, уникаючи ринкових механізмів регулювання і державних законів, що стосуються ціноутворення: - такий механізм відомий як "перенесення цін". Це широко поширений механізм, який діє в такий спосіб: ТНК, що займається імпортом

товару в дану країну, закупає цей товар через компанію в безподаткової зоні (наприклад, через компанію, зареєстровану на Багамських островах), а потім вже за високою ціною продає товар своїй філії в приймаючій країні. Такий нескладний трюк дозволяє знизити податок на прибуток, який ТНК виплачує приймаючій країні, майже до нуля (вся різниця залишилася на Багамах).

Практично всі взаємовідносини всередині корпорації, включаючи консультаційні послуги і страхування, можна розглядати як угоди за певною ціною, також як і використання торгового знака компанії, накладні витрати головного офісу корпорації, витрати на проведення досліджень і маркетинг. Використовуючи свою балансову систему, ТНК може регулювати ціни своїх філій і, тим самим, переміщати капітал по всьому світу, уникаючи податків.

У країнах, де уряди не мають можливості контролювати подібну діяльність корпорацій, вони змушені знижувати податки, щоб залучити інвестиції або домогтися того, щоб корпорація залишалася на ринку країни. Податкові відрахування в бюджет, таким чином, втрачаються. У країнах, де уряд контролює цінову політику корпорацій, встановлюючи певний ліміт на ціни, (тобто де ціни не повинні перевищувати певний % від вартості імпортованих товарів або від собівартості товару), в таких країнах корпорації підвищують ціни на імпортовані товари, тим самим, підвищуючи ціни і на свої товари. Крім того, ТНК завищують ціни на імпортовані товари і занижують на експортовані, щоб уникнути реінвестування отриманого прибутку, як того вимагає закон, отже, бюджет держав, в яких діє ТНК, втрачає значні суми. Наприклад, якщо у основної компанії є прибуткова дочірня компанія в певній країні, в яку основна компанія не хоче реінвестувати свій прибуток, то компанія підвищує ціни на товари, що імпортуються в цю країну.

2. Недотримання ТНК екологічних стандартів і проблема Greenwash.

Діяльність ряду ТНК наражає на небезпеку довкілля та здоров'я людей. Внаслідок, промислової діяльності ТНК в атмосферу потрапляє більше половини від усіх викидів, що викликають "парниковий ефект", (глобальне потепління клімату). ТНК контролюють 50% нафтопереробної, газової,

вугільної промисловості. Крім того, ТНК є практично єдиним виробником хлористих фторуглеродів (СFC) та інших хімічних речовин, що викликають руйнування озонового шару [26].

ТНК контролюють основні галузі гірничодобувної промисловості, а також 80% земель по всьому світу, використовуючи їх для виробництва сільськогосподарських культур, що йдуть потім на експорт. Часто землі використовуються на шкоду інтересам внутрішнього сільськогосподарського ринку. Двадцять ТНК контролюють 90% ринку пестицидів. Крім того, саме на ТНК лежить відповідальність за виробництво більшої частини генетично зміненою сільськогосподарської продукції, можливі негативні впливи якої на організм людини досі до кінця не вивчені. ТНК є основними виробниками хлоровмісних речовин багато з яких токсичні, не розкладаються з часом і здатні накопичуватися в людському організмі, (ДДТ, діоксин, фурани і т. д.).

ТНК лідирують в експорті та імпорті продукції і технологій, які заборонені в окремих країнах, внаслідок їх потенційної небезпеки для здоров'я людей. Оскільки в розвинених країнах за порушення екологічних норм на винного накладаються багатомільйонні штрафи ТНК переносять забруднюючі і потенційно небезпечні виробництва в країни, що розвиваються, де екологічні норми не такі самі. Наприклад, в кінці 80-х років 25% всіх експортованих пестицидів, поставлялися американськими компаніями, в той час як в самій Америці ці препарати були заборонені [26].

Діяльність ТНК, що завдає шкоди навколишньому середовищу тісно пов'язана з поняттям Greenwash. На українську мову цей термін можна перекласти як "Зелене відмивання". Greenwash - це неправдива інформація, яка поширюється ТНК, для створення екологічного іміджу в очах громадськості.

Явище Greenwash має багато форм: від дорогих рекламних кампаній, що підкреслюють важливість збереження екологічної рівноваги на планеті, до участі ТНК в конференціях з проблем захисту навколишнього середовища і екологічних форумах. Ці зусилля ТНК спрямовані на те, щоб позиціонувати себе в очах громадськості як друга і захисника природи і піти від державних і

міжнародних санкцій за забруднює діяльність і порушення екологічних стандартів.

Greenwash з'явився в розвинених країнах в 1970-і роки. Особливу популярність ця стратегія набула тоді, коли почалося зростання суспільної екологічної свідомості. На той час, коли Організація Об'єднаних Націй проводила конференцію щодо захисту навколишнього середовища і розвитку (UNCED) в Ріо-де-Жанейро в червні 1992 р, Greenwash став уже глобальним явищем. Сорок вісім керівників провідних ділових структур світу брали участь в конференції UNCED. Ці керівники сформували Ділову Раду за Сталий розвиток (BCSD), якому Генеральний Секретар UNCED Моріс Суворий доручив забезпечення ділової перспективи конференції. BCSD (Ділову Раду) спільно з більш традиційною групою лобіювання - Міжнародною торговою палатою (ICC), мав безпрецедентний доступ до Секретаріату UNCED і екстраординарний вплив на складання і прийняття ключових резолюцій конференції, включаючи конвенції про біологічне різноманіття і клімату і "Порядку Дня 21 століття" (програма ООН по екології).

Очевидно, що гонитва за прибутком часто змушує ТНК ігнорувати можливі негативні наслідки їх діяльності для навколишнього середовища. Ринкові механізми не є достатньо ефективним засобом обмеження діяльності глобальних компаній, що завдає шкоди навколишньому середовищу. Тому екологічні норми і стандарти повинні охоронятися законодавством приймаючих країн, а за їх порушення до винних повинні застосовуватися найсуворіші санкції.

3. Спроби тиску на національні уряди, з метою лобіювання своїх інтересів. Особливо гостро ця проблема проявляється в країнах, що розвиваються, де ТНК намагаються впливати на життя країни, використовуючи урядовців, беручи участь в створенні комітетів з економічних і політичних питань, фінансуючи політичні партії, проводячи політику хабарництва. Було чимало випадків, коли транснаціональні корпорації

втручалися в політику місцевої влади, починали кампанію по формуванню нових урядів, які б краще реагували на їхні вимоги.

Можливо, найбільш скандально відомим прикладом впливу ТНК на суверенні держави став випадок, що стався на початку 1970-х років, коли компанія "International Telephone and Telegraph" (ІТТ) запропонувала ЦРУ профінансувати акцію проти кандидата в президенти Сальвадорі Альєнде в Чилі, бажаючи запобігти його прихід до влади. Хоча ця пропозиція була відхилена, Альєнде прийшов до влади демократичним шляхом, ІТТ не залишала спроб тиску на уряд США і інші американські корпорації, з метою повалення режиму Альєнде, використовуючи економічний вплив, включаючи відмову в кредитах і підтримку політичних супротивників Альєнде. Після того як мідні рудники корпорації "Kennecott and Anaconda" були націоналізовані, уряд США зробив певні кроки, засновані на рекомендаціях компанії ІТТ, з метою повалення режиму Альєнде.

Щоб уникнути подібних проблем у майбутньому, ООН розробила три основних кодексу (рекомендаційного характеру), що регулюють діяльність глобальних гравців інтернаціоналізувати сектора світової економіки:

- 1) універсальний кодекс;
- 2) кодекс поведінки в області передачі технологій;
- 3) звіт принципів і правил для контролю за обмежувальною діловою практикою (в сфері конкурентних відносин).

Універсальний кодекс дає орієнтири поведінки ТНК з широкого кола питань. Зокрема, ТНК рекомендується всіляко сприяти реалізації на своїх зарубіжних підприємствах завдань, поставлених приймаючими державами, щодо забезпечення відповідної участі в акціонерному капіталі місцевих виробників, ефективному контролю з боку місцевих партнерів, а також віддавати перевагу при наймі на роботу та просуванні на управлінські посади національним кадрам . У валютно-фінансовій сфері ТНК покликані консультуватися і співпрацювати з урядами приймаючих країн для пом'якшення проблем, пов'язаних зі станом їх платіжних балансів і фінансів.

У сфері оподаткування висунуто вимогу не використовувати транснаціональну корпоративну структуру для зміни бази нарахування податків у приймаючих країнах.

Міжнародний кодекс поведінки в області передачі технологій містить, по-перше, список зобов'язань, які наказано брати на себе продавцям технологій при укладенні та реалізації угод з покупцями. По-друге, перелік прийомів обмежувальної практики, від якої продавцям технологій запропоновано утримуватися. Це, зокрема, нав'язування покупцеві зобов'язань по покупці товарів в якості умови придбання шуканої технології, обмеження свободи покупця щодо укладення угод з іншими продавцями з приводу аналогічних (конкуруючих) технологій або товарів і ін.

Звід принципів і правил для контролю за обмежувальною діловою практикою спрямований проти монополістичних зловживань головним чином в міжнародній торгівлі і на національних ринках.

Таким чином сьогодні у приймаючих країн є досить різноманітний набір ефективних інструментів контролю за діяльністю ТНК в їх економіці. При наявності продуманої програми взаємодії з транснаціональними гравцями вдається мінімізувати негативні наслідки їх діяльності і максимально ефективно використовувати собі на благо все ті вигоди, які приносить приплив ПІІ і пов'язані з ним якісні зміни в національній промисловості.

При всій суперечливості та багатосторонності впливу ТНК на економіки приймаючих країн, в кінцевому підсумку ефект зазвичай виявляється позитивним і присутність в економіці країни транснаціональних корпорацій позитивно впливає як на її макроекономічні показники, так і на конкурентоспроможність в системі світового господарства.

Висновки до розділу 2

У розділі проаналізовано результати фінансової діяльності ТНК за 2019 рік. Виходячи із результатів аналізу визначено, що на сьогодні присутність ТНК є значимою практично на всіх сегментах українського ринку, що в цілому покращує параметри національного конкурентного середовища, позитивно впливає на мікро- та макроекономічну динаміку.

Окрема увага автора зосереджується на детальному аналізі стану конкурентного середовища в окремих галузях економіки України, змін в його структурі в умовах транснаціоналізації. Показано, що під впливом діяльності ТНК найбільших змін зазнали: фінансово-банківський сектор економіки, ринки роздрібної торгівлі, ринок страхування та інші. Практичним дослідженням впливу ТНК на конкурентне середовище національної економіки є аналіз фінансових показників ТНК, які функціонують на ринках України.

Провівши аналіз, автор дійшов висновку, що вплив діяльності ТНК на розвиток конкурентного середовища приймаючої країни є подвійним: з одного боку – позитивний (місцеві операції ТНК вочевидь підвищують конкуренцію на ринках унаслідок продуктової диференціації, активної реклами, впровадження нових продуктів на базі інноваційного потенціалу корпорацій; уможлиблюється реалізація крупних інвестиційних проектів, створюються додаткові робочі місця тощо), а з другого – негативний (діяльність ТНК на національному ринку може спричинити викривлення в розподілі монопольних і конкурентних сил; корпорації під час створення нових робочих місць намагаються скоротити витрати за рахунок зменшення оплати праці персоналу, ігнорування соціальних та інфраструктурних програм тощо, що негативно позначається як на конкуренції, так і на економічному розвитку в цілому). При цьому, наслідками впливу транснаціоналізації на розвиток конкурентного середовища через вказані форми впливу можна вважати зміну

рівня концентрації на ринку, зміну бар'єрів входження в галузь, вплив на диференціацію продукції та її якість, отримання додаткових переваг власності, розміщення та інтерналізації тощо.

РОЗДІЛ 3. ФОРМУВАННЯ ВИСОКОГО КОНКУРЕНТНОГО СТАТУСУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ТРАНСНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ

3.1 Стратегічні напрями регулювання ТНК в Україні

З одного боку, глобальні цілі ТНК і держав є абсолютно протилежними, з другого — незважаючи на конфліктний характер стосунків, ТНК і держави потребують один одного. Однозначно визначити, чи є вплив ТНК на діяльність держави позитивним або негативним, украй важко. ТНК можуть сприяти зростанню або експлуатувати наявні ресурси; створювати робочі місця або скорочувати їх; сприяти поширенню нових технологій або обмежувати їх застосування; слугувати «локомотивом» розвитку національної економіки або перешкоджати її нормальному функціонуванню. Тому державам для отримання вигід від взаємодії з ТНК украй важливо виробити і втілювати в життя послідовну стратегію інтеграції ТНК у національну економіку на максимально вигідних умовах з точки зору добробуту громадян, а також використати допомогу міжнародних організацій і наднаціональних інститутів для розширення глобального контролю за діяльністю ТНК.

Наприклад, у роботі Д. Михайлини зазначено, що, незважаючи на зростання потенціалу ТНК і підвищення їхньої статусності, у глобальних умовах роль національних урядів залишається вагомим, видозмінюючись у відповідь на намагання приватного капіталу регламентувати як специфіку міждержавних відносин, так і сферу повноважень міжнародних організацій. У цьому контексті діагностовано рівень і глибину співпраці держав з провідними ТНК, коли взаємовигідність і перспективність таких «негласних» коаліційних угод полягає в тому, що національні уряди лобіюють корпоративні інтереси на

міжнародній арені, активно реалізуючи власне суверенне право в укладанні політичних, економічних і торговельних союзів і різноманітних міждержавних договорів, а ТНК визначають, закріплюють і відстоюють ареали геоекономічних інтересів країн-систем (рис. 3.1) [26].

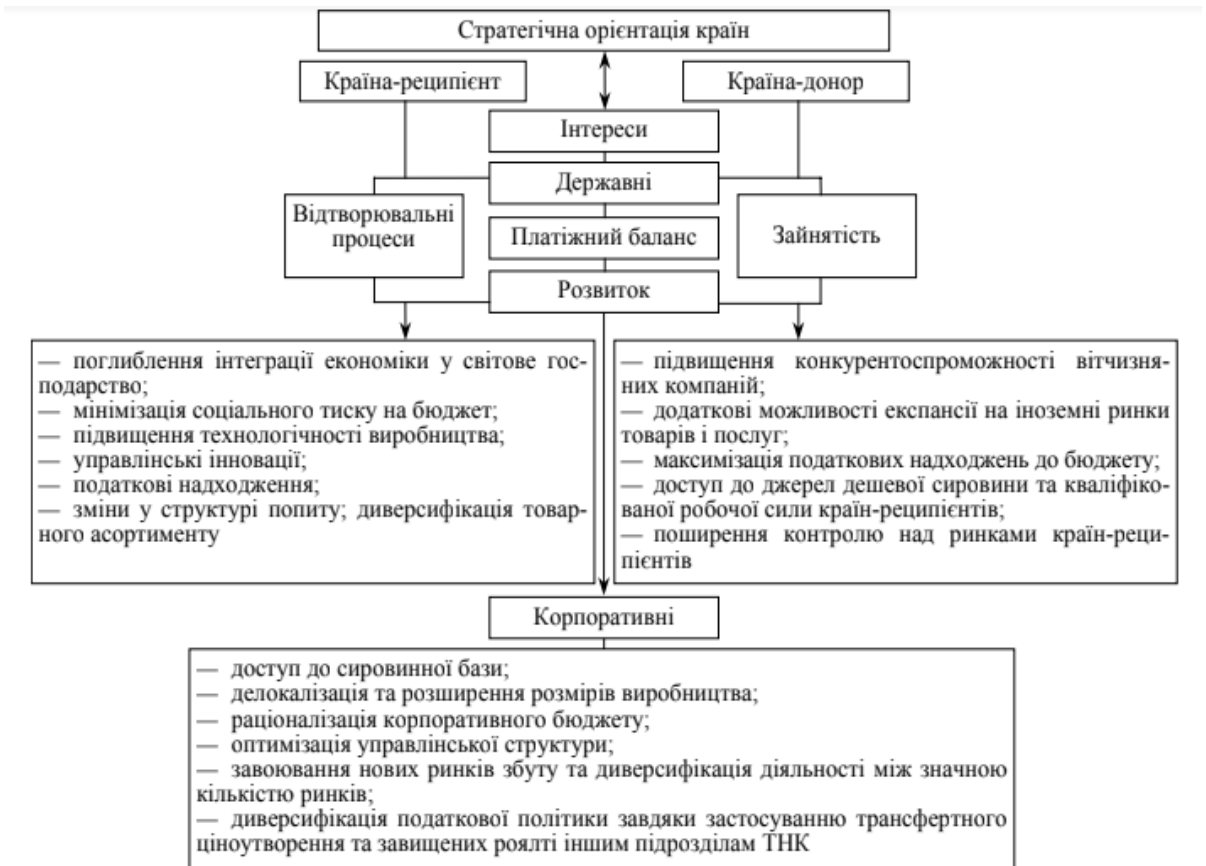

Рисунок 3.1 Узгодження інтересів держави і ТНК

Незважаючи на зростання потенціалу ТНК і підвищення їхньої статусності, у глобальних умовах роль національних урядів залишається вагомим, видозмінюючись у відповідь на намагання приватного капіталу регламентувати як специфіку міждержавних відносин, так і сферу повноважень міжнародних організацій. У цьому контексті діагностовано рівень і глибину співпраці держав з провідними ТНК, коли взаємовигідність і перспективність таких «негласних» коаліційних угод полягає в тому, що національні уряди лобіюють корпоративні інтереси на міжнародній арені, активно реалізуючи власне суверенне право в укладанні політичних,

економічних і торговельних союзів і різноманітних міждержавних договорів, а ТНК визначають, закріплюють і відстоюють ареали геоекономічних інтересів країн-систем (Рис.3.2)

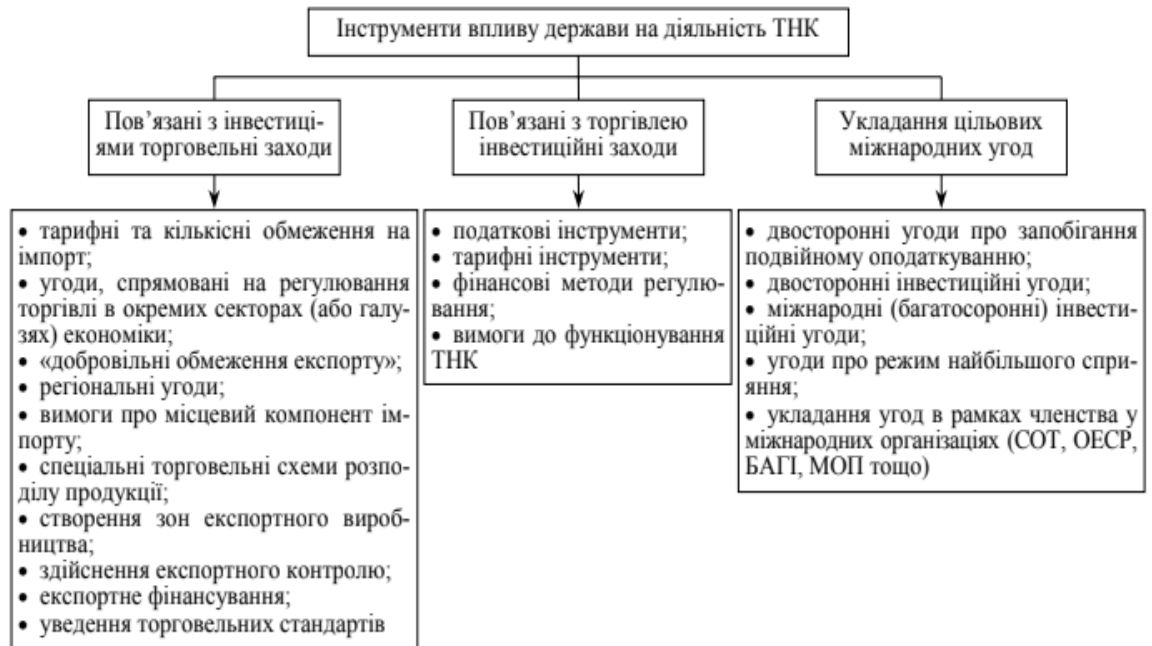

Рисунок 3.2 Класифікація інструментів впливу держави на діяльність ТНК

За допомогою державного впливу на ТНК повинні сформуватися умови для дозволу таких протиріч, як протиріччя економічних інтересів транснаціональних корпорацій і національних держав, протиріччя транснаціонального капіталу і національних трудових ресурсів, а також протиріччя ринкової форми глобалізації сфер виробництва і звернення, і неринкового, корумпованого взаємодії транснаціональних корпорацій з державою. До основних перспективних напрямків державного регулювання транснаціональних корпорацій в ході віднесені такі.

По-перше, вдосконалення нормативно-правового регулювання діяльності найбільших українських фірм на міжнародній арені, так само як і іноземних корпорацій в економіці України. Потрібно розробити і прийняти транснаціонально-корпоративний кодекс, який зобов'язує всі корпорації світового рівня, що діють в Україні, здійснювати більше прямих, ніж портфельних інвестицій, утримуватися від фінансових спекуляцій, не брати

участь в фінансуванні політичних передвиборчих програм тощо. Крім того, для регулювання діяльності транснаціональних корпорацій на українських ринках факторів виробництва (виробничих ресурсів, землі, праці і капіталу) запропоновано прийняття ряду законів, що обмежують монополізм окремих компаній (як українських, так і зарубіжних), перш за все, на ринках землі, праці, промислового обладнання, а також розпорядчих дотримуватися міжнародних стандартів рівня оплати праці [27].

По-друге, створення працевдатних схем державного і приватного страхування прямих іноземних інвестицій, кредитування проектів спільного вкладення капіталу українських і іноземних корпорацій в країні, передачі іноземними компаніями українським сировинним корпораціям обробної техніки та технологій в лізинг.

По-третє, всіляке заохочення запозичення інновацій провідних світових корпорацій і їх пріоритетне впровадження найбільшими українськими компаніями.

Крім того, до заходів державного стимулювання прямих і непрямих форм трансферу технологій за участю транснаціональних корпорацій віднесені:

- розробка і прийняття закону про довгострокове тимчасове зовнішнє управління іноземними корпораціям українськими підприємствами в галузі машинобудування, хімічної, металургійної, радіоелектронної промисловості з обов'язковим їх технічним переозброєнням. Таке зовнішнє управління в повній мірі здатне замінити державні вливання для підтримки неконкурентоспроможних виробництв в українському автомобілебудуванні, авіабудуванні, хімічній галузі, а також в банківській системі;

- податкові пільги для компаній, які купують іноземні ліцензії на виробництво продукції з високих технологій.

- надання гарантій і податкових пільг для іноземних компаній, які здійснюють прямі інвестиції в створення підприємств па базі українських НДІ.

– використання державою належних їй акцій українських сировинних корпорацій для ініціації їх реструктуризації та реінжинірингу зарубіжних компаній з підвищенням в них частки високотехнологічних виробництв [28].

По-четверте, становлення ефективних механізмів капіталізації економіки України в процесі розвитку інвестиційних зв'язків транснаціональних корпорацій, таких як перенесення оподаткування прибутку з доходів компаній від своєї діяльності на виведену з бізнесу прибутку у вигляді дивідендів, зміцнення позицій національної валюти, розширення основи гривневої економіки як найменш ризикованого «поля для інвестування» українських міжнародних компаній.

По-п'яте, проведення структурної перебудови економіки та адаптації народного господарства, його суб'єктів до діяльності в умовах посилення міжнародної конкуренції [29].

В якості можливої фінансової основи регулювання транснаціональних корпорацій українською державою запропоновано формування національних суверенних резервних фондів, кошти яких можуть бути інвестовані спільно з великими корпораціями, підконтрольними державі. Джерелом коштів для акумуляції даних фондів можуть стати державні накопичення, які, таким чином, частково перейдуть в інвестиційні ресурси держави. А спільне їх інвестування державою і найбільшими компаніями світового рівня здатне значно знизити інвестиційні ризики [30].

3.2 Шляхи підвищення конкурентоспроможності вітчизняних ТНК

Конкурентоспроможність ТНК, як глобальної корпорації – це її здатність до конкурентної боротьби в певному галузево-ринковому сегменті (ГРС) на ринках світу. Сьогодні вона ґрунтується, насамперед, на накопиченому досвіді й знаннях, інтелектуальному капіталі, інноваціях,

конкурентних можливостях, унікальних навичках, стратегічно цінних матеріальних і нематеріальних активах, ринкових досягненнях, які є елементами конкурентоспроможності і складають у сукупності потенціал конкурентоспроможності ТНК як глобальної корпорації.

Цей потенціал необхідний у конкурентній боротьбі для отримання конкурентних переваг за ключовими факторами успіху (конкурентоспроможності) в галузях її діяльності і на різних ринках світу, де вона присутня, або бажає бути присутньою на шляху забезпечення собі глобального конкурентного лідерства, а, відтак, тривалої стабільної прибутковості.

У той же час, серед найбільш вагомих джерел та засобів формування конкурентних переваг ТНК в Україні в умовах глобалізації виділимо:

1) Ідентифіковані, зрозумілі для споживачів унікальні відмінні особливості (і не тільки у товарній пропозиції, а в тому числі й у засобах комунікації, просування товару на ринок, методів впливу на споживачів, формування політики бренду, менеджменті тощо).

2) Фінансові, технічні, матеріальні, людські, маркетингові, інформаційні та інші ресурси ТНК, як господарюючого суб'єкта в глобальному масштабі, наявність й достатність яких обумовлюють виробничий процес та його ефективність (особливо ТНК, враховуючи особливості територіального розміщення його структурних підрозділів), оскільки для ТНК важливою обставиною є специфіка її міжнародного бізнесу та розташування. Конкурентна перевага у ресурсах та ефективності їх використання залежатиме від доступності та належної конфігурації необхідних ресурсів. ТНК свої структурні підрозділи може мати у декількох різних країнах, у яких рівень кваліфікації працівників, якість сировини, матеріальні витрати на виробництво тощо можуть суттєво відрізнятись й не відповідати потребам компанії, що у випадках невідповідності може призвести до проблем, які обумовлять зниження конкурентоспроможності компанії та втрати нею завойованих ринкових позицій.

3) Одним із ключових факторів успіху, який сьогодні здатен сформувати потужну конкурентну перевагу ТНК в глобальному масштабі, є інновації у всіх сферах його функціональної діяльності: товарні, технологічні, маркетингові, в менеджменті та інші [31].

4) Системність, глибина та точність інформації про світовий ринок та його регіональні сегменти також є важливим джерелом конкурентних переваг ТНК в динамічному підприємницькому середовищі міжнародного бізнесу та за умов складностей її (такої інформації) отримання та накопичення. Пропонуючи свої товари та послуги у різних країнах світу, у ТНК потрібно знати про національну культуру, традиції, підвалини, які обумовлюють специфіку поведінки споживачів цієї країни, оскільки їх урахування є обов'язковою умовою ефективної діяльності ТНК. Також потрібне знання та усвідомлення реального стану кон'юнктури та тенденцій конкурентного середовища визначеного товарного ринку тієї чи іншої країни. А ці знання, як компетенції ТНК, потребують наявності у неї актуальної, достовірної, об'єктивної, повної інформації.

5) Важливим чинником (джерелом) конкурентоспроможності ТНК є диверсифікація їх діяльності. Успішна диверсифікація може забезпечити як утримання завойованої позиції на ринку у разі загострення конкурентної боротьби, так й сприяти її покращенню на міжнародному ринку через утворення стійкої конкурентної переваги завдяки активній позиції ТНК на міжнародному ринку й розширення сфер впливу, ринків збуту.

6) Сьогодні, відповідно до світових тенденцій у зростанні уваги споживачів до безпеки життєдіяльності, стану навколишнього середовища, а також підвищення значимості корпоративної культури, набуває ваги для формування конкурентних переваг і використання нематеріальних активів, в якості специфічних компетенцій сучасності, використовуючи які, ТНК мають можливість зміцнити свої конкурентні позиції на світовому ринку.

Відтак, конкурентоспроможність ТНК формується різними чинниками, які можуть виявлятися у його конкурентних перевагах. Однак, особлива увага на наш погляд має приділятися проблемі їх створення та реалізації.

Якщо йдеться про ТНК, як диверсифіковане мультибізнесове підприємство, то конкурентоздатність такого підприємства – це комплекс, система його конкурентних можливостей як у різних сферах функціональної діяльності для отримання конкурентних переваг в окремому бізнесі, так і конкурентних можливостей, закладених в реалізації ефективної корпоративної стратегії, яка в якості конкурентних можливостей, але вже в масштабах усього багатопрофільного підприємства, а не окремих його видів діяльності (сегментів бізнесу), хоча і стосовно них, розглядає:

1) Синергізм, отриманий від диверсифікації, інтеграції, інтернаціоналізації та глобалізації.

2) Ефективний перерозподіл ресурсів, у т. ч. фінансових, між різними секторами бізнесу, різними галузями, ринками, дочірніми компаніями, філіями тощо.

3) Формування оптимального господарського портфеля тощо.

При цьому конкурентоспроможність глобального підприємства розглядається з двох позицій, охоплює два аспекти: ринковий, у контексті якого вона є характеристикою підприємства щодо міри задоволення ринкового попиту його продуктом від певного бізнесу; ресурсний, у контексті якого вона є характеристикою шляхів забезпечення випуску підприємством конкурентної продукції. Ринковий підхід до формування конкурентоспроможності ґрунтується на позиції, що потреба в ресурсах визначається ринковим становищем підприємства, ресурсний (обґрунтований Е. Рюлі, Р. Холлом) – навпаки, що ринкове становище підприємства визначається його ресурсним потенціалом і його управлінням. Відтак, конкурентоспроможність ТНК формується різними чинниками, які можуть виявлятися у його конкурентних перевагах. Однак, особлива увага на наш погляд має приділятися проблемі їх створення та реалізації.

Аналіз статистичних та наукових матеріалів, що характеризують становлення, діяльність, розвиток і трансформації ТНК в умовах глобальних трансформацій світової економіки дає можливість визначити основні шляхи та механізми формування конкурентних переваг ТНК на сучасному етапі їх розвитку та здобуття глобального конкурентного лідерства:

- 1) Диференціація діяльності й забезпечення на цій основі вигод синергії.
- 2) Експансія ТНК шляхом злиття та поглинань з метою зростання.
- 3) Завоювання лідерства у технологіях шляхом активізації інноваційної діяльності.
- 4) Формування позитивного іміджу компанії та бездоганної репутації.
- 5) Використання ефектів масштабу та підтримка високої якості продукції.
- 6) Гнучкість інвестиційної політики.
- 7) Розміщення закордонних філій поблизу ринків збуту.
- 8) Управління ланцюжком створення вартості.
- 9) Оптимальне сполучення та ефективне використання потенціалу наявних ресурсів.
- 10) Інноваційність та динамічна адаптивність.
- 11) Підвищення ефективності використання нематеріальних активів.
- 12) Ефективне управління капіталом.
- 13) Удосконалення організації діяльності ТНК та ін.

При цьому, досягнення конкурентних переваг ТНК, як результату реалізації її конкурентоспроможності, що відповідають конкурентоспроможності в обраних нею галузях і на ринках діяльності можливе лише у разі створення необхідних умов та використання визначених засобів і здійснення сформульованих вище заходів.

На наш погляд до таких умов, насамперед, належать:

- 1) Нарощування виробничого, інтелектуального, фінансового та науково-технічного потенціалу.
- 2) Диверсифікація діяльності, пошук нових ніш, нових ринків.

- 3) Оптимізація та мінімізація витрат за рахунок масштабів виробництва.
- 4) Комплексне та всебічне дослідження національних ринків.
- 5) Створення глобального бренду.
- 6) Трансформація у відповідь на зміни у міжнародному маркетинговому середовищі.

7) Організація систематичних, комплексних маркетингових досліджень з метою створення та підтримки якісного та повного інформаційного забезпечення.

8) Активізація інноваційної діяльності.

9) Організаційні інновації, організаційно-методологічна гнучкість ТНК та систематичне удосконалення організаційної структури ТНК.

10) Забезпечення технологічного лідерства.

11) Прогнозування потреб світового ринку, передбачення попиту.

При цьому, зазначу, що сьогодні основними джерелами конкурентних переваг ТНК стають чи можуть стати:

1) Її відмінні особливості.

2) Її ресурси: фінансові, технічні, матеріальні, людські, маркетингові, інформаційні та їх доступність, достатність, відповідність потребам компанії, а також оптимальне використання.

3) Удосконалення асортиментного складу продукції, підвищення якості продукції, запровадження виробництва нової продукції.

4) Обґрунтована цінова політика, основними принципами якої мають бути спрямованість на споживачів, висока гнучкість, адаптивність.

5) Актуальна, достовірна, об'єктивна, повна інформація про середовище бізнесу;

6) Відповідність продукції та послуг компанії національним традиціям, культурі країни.

7) Висока гнучкість, мобільність, адаптивність компанії.

8) Ринкова та корпоративна культура підприємства, традиції, історія розвитку компанії.

9) Розміщення компанії – близькість до джерел матеріальних та людських ресурсів, ринків збуту, транспортних шляхів та каналів розподілу.

10) Імідж та репутація компанії.

Отже, загалом для формування стійких конкурентних переваг глобальних лідерів ТНК мають забезпечувати дотримання розглянутих умов та максимально використовувати як існуючі, так і потенційні джерела конкурентних переваг, враховуючи специфіку своєї діяльності та особливості розвитку світового підприємницького середовища, звертаючи увагу на пріоритетність та рівень значимості тієї чи іншої конкурентної переваги з огляду на стан та тенденції ринків, на яких вони працюють чи мають намір на них проникнути і успішно працювати.

3.3 Пріоритетні напрями залучення іноземного транснаціонального капіталу

Головним елементом успішної ринкової трансформації економіки України є реалізація її інвестиційного потенціалу, який складається з ресурсного, інфраструктурного, науково-дослідного, фіскального, регуляторного факторів і фактора корпоративної культури. Зазначимо, в яких саме напрямках слід розвиватися ТНК в Україні та які шляхи покращення слід запропонувати уряду для формування сприятливішого інвестиційного клімату. ТНК реально оцінюють переваги розміщення, що пропонує будь-яка країна (рис.3.3) Конкуренція середкраїн, дає їм змогу вибрати найвигідніші місця розміщення своєї мережі підприємств.

Особливо з огляду на наявність земельних, лісових і водних ресурсів, багатих надр і ґрунтів, а також людських ресурсів, які є найбільшою конкурентною перевагою України, вітчизняна економіка має значну ресурсну привабливість. За даними Держмитслужби, Україна є одним з найбільших

експортерів деревини до ЄС. Щороку вивозиться лісу на суму 272 млн дол. США (неофіційна цифра — майже 400 млн дол. США).

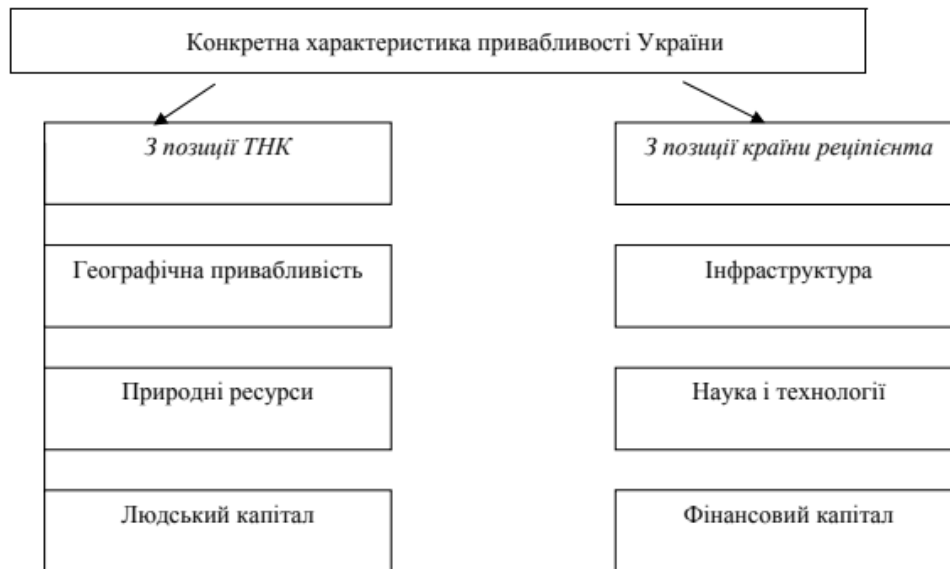

Рисунок 3.3 Характеристика привабливості України для діяльності ТНК

Різниця в цифрах полягає в тому, що під виглядом дров поставляється цілком якісна деревина, яку вдалося купити за мінімальною ціною — як відходи санітарної вирубки. Але нові ініціативи ЄС передбачають, що завезений у такий спосіб ліс вважатиметься нелегальним. Отже, багато європейських компаній зацікавлені в легалізації української деревини, чому певною мірою сприятиме приватизація.

За вартістю рудних резервів Україна посідає четверте місце у світі після ПАР (2,5 трлн дол. США), Росії (794 млрд дол. США) і Австралії (737 млрд дол. США). Оцінна вартість запасів рудних корисних копалин (за винятком паливно-енергетичних) становить 510 млрд дол. США за даними останнього дослідження Citigroup Inc. і Геологічної служби США у 2016 р. [32]

Зокрема, Україна лідирує в Європі за запасами й видобутком руди із вмістом титану, цирконію, торію і гафнію. Лише Україна й Намібія мають родовища урану зі значним промисловим вмістом золота і молібдену. На

практиці це означає лише ускладнення видобутку: власник родовища повинен знаходити інвестиції на будівництво паралельного виробництва з витягування супутніх матеріалів. Україна належить до провідних у світі держав — власників великих запасів найдорожчої гірничорудної сировини — рідкоземельних металів і коштовного каміння. Досвід промислової розробки українських родовищ бурштину й коштовного каміння перевищує сотні, якщо не тисячі років. До кінця минулого століття унікальність «коштовної» галузі гірничорудної промисловості стала жертвою слабкої й хаотичної політики держави в цій сфері. Щодо артільного й кустарного приватного видобутку, який у всьому світі вважається основою малотоннажних гірських розробок, то ця галузь в Україні відновлюватися не поспішає. Це, однак, не позбавляє українців унікальних багатств, прихованих у надрах рідної землі.

За офіційними даними, перше місце у світі за запасами найпопулярнішого в ювелірів бурштину-сукциніту посідають родовища Палмікент і Приморське (РФ). Друге місце за запасами належить українській Дубровицько-Володимирецькій зоні родовищ (Волинська обл.). Зазначене родовище в Україні не розробляється через брак коштів [33].

Окрім названого, Україні вдалося підтвердити унікальність запасів іншого виду каміння — виробного (облицювального) габро-лабрадориту й дорожчого ювелірного лабрадору. З видобутку останнього Україна посідає перше місце у світі з 1845 р., коли було відкрито родовище Кам'яний Брід у Житомирській області. Наприкінці 1990-х р. найбільші запаси цього каміння було підтверджено в низці інших родовищах, після чого ювеліри почали називати саме лабрадор «українським каменем». Значних, комерційно привабливих для промислової розробки, родовищ цього каміння дотепер ніде у світі не виявлено. Зауважимо, що для України, рівень доходів населення якої є невисоким, стагнація видобутку коштовного каміння є унікальною ситуацією. У світовому поділі праці активна розробка коштовного каміння зосереджена саме в групі «бідних країн» через надлишок трудових ресурсів (перевізників, огранювачів). Більшість багатих держав свої запаси або

вичерпали, або перестали підтримувати їхню розробку через дорожнечу робочої сили. Виняток становлять лише ПАР і Австралія.

Варто згадати й гірничо-металургійний комплекс, який є однією з базових галузей економіки України та займає чверть у загальному обсязі промислового виробництва. Частка України у світовій торгівлі металом становить 7 %. До економічної кризи фінансовий стан металургійних підприємств був на належному рівні, розширювалися їхні експортні можливості, пропонувалися нові види продукції, що за якістю відповідають світовим стандартам. За наявними потужностями металургійний комплекс України посідає п'яте місце у світі після Японії, США, Китаю і Росії. Але потужності металургійних підприємств використовуються лише на 60—65 %. Тому навіть порівняно невеликі інвестиції в технічне переоснащення металургійних підприємств могли б забезпечити швидкий результат.

Перспективні на нафту і газ землі України на суходолі становлять 161 тис. км, а на акваторіях Чорного і Азовського морів — відповідно 43,8 і 29 тис. кв. км. В Україні виділяються такі райони, де концентруються основні запаси нафти і газу: Передкарпатський, Закарпатський і Львівський прогини, Складчасті Карпати (Західний регіон), Дніпровсько-Донецька западина (Східний регіон) і Причорноморсько-Кримська нафтогазоносна провінція (Південний район). У цих регіонах виявлено 285 родовищ нафти і газу. Саме такий потужний потенціал стає привабливим для іноземних інвесторів.

Як відомо, у лютому 2017 р., Україна оголосила конкурси на укладення угод про розподіл продукції Юзівської (Харківська) і Олеської (Львівська та Івано-Франківська обл.) площ, де загальні запаси родовищ становить 1—2 трлн м. Але видобуток на Олеському родовищі може бути обмеженим через складні геологічні умови. За оптимістичним сценарієм, на Юзівському родовищі можна буде щороку видобувати від 30 до 40 млрд м³ газу, то на Олеському — 15—20 млрд м³.

Видобуток сланцевого газу може буди надзвичайно шкідливим і загрозливим для довкілля. Торік Болгарія, Німеччина, Швеція і Франція

видали державні мораторії на видобуток сланцевого газу, назавжди заборонивши його як велику небезпеку для жителів цих країн. Тож, на нашу думку, до таких інвестицій має бути дуже селективний підхід.

Зокрема, Cub Energy Inc. (раніше — 3P International Energy Corp.) з активами в Україні домовилася зі своїм найбільшим акціонером Pelicourt Limited (Кіпр) про залучення кредитної лінії обсягом до 3 млн дол. терміном на рік під 5 % річних для розвитку своїх газових родовищ у Західній Україні. За свідченням керівника корпорації, залучені кошти будуть спрямовані на фінансування розвитку чотирьох газових об'єктів у Західній Україні: на Русько-Комарівському, Станівському, Королівському газових родовищах та Ужгородському розвідницькому блоці, включаючи купівлю сервісного обладнання. Згідно з повідомленням, лінія буде вибиратися траншами не менше як 100 тис. дол. Крім цього, активами корпорації є 30 %-на частка в українській нафтогазовій компанії «КУБ-Газ», що розробляє Ольговське, Макіївське, Північно-Макіївське, Вергунське і Крутогірське родовища в Дніпровсько-Донецькому басейні, і компанія «Тисагаз», якій належить чотири газові ліцензії: на Русько-Комарівському, Станівському, Королівському газових родовищах та Ужгородському розвідницькому блоці.

У 2017 р. італійська Eni SpA підписала угоду з Національною акціонерною компанією «Надра України» і британською Cadogan Petroleum Plc про купівлю 50 % акцій ТОВ «Західгазінвест», яка володіє ліцензіями на розробку дев'яти родовищ сланцевого газу на Львівщині. Раніше, у 2015 р., Eni SpA купила у Cadogan 30 % у Pokrovskoe Petroleum BV і 60 % у Zagoryanska Petroleum BV (обидві — Нідерланди) — компанії, що володіють ліцензіями на розробку Покровського й Загорянського нафтогазових родовищ в Україні. Крім того, компанія планувала спільно з Cadogan Petroleum наприкінці 2018 р. взятися до розвідки сланцевого газу в Західній Україні. Інтерес до видобутку сланцевого газу в Західній Україні також виявляло геологічне бюро «Львів», яке спільно з австрійською компанією RAG BV і італійським енергохолдингом Sorgenia подало заявку в Держгеослужбу на розробку Дмитрівської,

Прибужанської і Звенигородської площ. Компанія RAG, крім цього, уже веде розробку родовища сланцевого газу в Польщі. Оскільки газовидобування є дорогим бізнесом, для збільшення річних обсягів видобутку в Україні на 5—10 млрд м³ блакитного палива, потрібно протягом десятиліття вкладати в геологорозвідку та розвиток родовищ 1,5—2 млрд дол. США щороку. Без участі в бізнесі світових лідерів газовидобутку немає перспектив потужного нарощування як запасів, так і видобутку. Україна перебуває у виграшному становищі порівняно з іншими країнами-виробниками завдяки розвинутій транспортній інфраструктурі, наявності власних сировинних запасів, м'яких екологічних норм і дешевої робочої сили.

За підсумками 2018 р. Україна посіла 11 місце (у 2017 р. — 8 місце) серед найбільших світових виробників сталі (рейтинг 66 країн — основних світових виробників сталі, складений Світовою асоціацією виробників сталі). Виробництво сталі зменшилося на 6,6 % до 2,68 млн т. На відміну від українських металургів, заводи Руру (Німеччина) не постачають на експорт напівфабрикатів.

Їхня сталь іде за кордон у складі автомобілів, комплектуючих для продукції Siemens, Bosch і Braun, корпусів кораблів Meyer Neptun Group тощо. Крім того, понад 80 % випущеної в Україні сталі продається за кордоном, тоді як в інших країнах основний споживач — національна промисловість [31].

Про вигідність інвестування в металургійні підприємства свідчить успішний досвід реалізації проектів з участю іноземних інвесторів.

Значні перспективи інвестування існують у галузі машинобудування — авіабудуванні, суднобудуванні, сільськогосподарському машинобудуванні. Залучення додаткових інвестицій в авіабудування дасть змогу налагодити серійне виробництво нових перспективних моделей пасажирських і транспортних літаків, розроблених українськими інженерами.

У паливно-енергетичному комплексі є значні можливості для інвестування капіталу в програми модернізації і технічного переозброєння атомних, теплових і гідроелектростанцій, галузевої системи телекомунікацій,

ліній електропередач і теплових мереж, модернізації перспективних і будівництва нових вуглевидобувних підприємств, газопроводів тощо.

Відомо, що Україна посідає одне з перших місць серед найбільших виробників електроенергії, отриманої на АЕС, за даними Всесвітньої ядерної асоціації у 2018 р. Щороку українські атомні станції виробляють понад 13 МВт, а частка ядерної електроенергії становить 50 %.

Три основні експортоорієнтовані галузі української економіки — машинобудування, хімікометалургійна промисловість і агропромисловий комплекс — тісно пов'язані з Польщею. У тих сферах, де Україна випускає конкурентоспроможний товар, наприклад атомне, авіаційне чи ракетно-космічне машинобудування, частка польської комплектації становить від 50 до 80 %. Аналогічна ситуація в Польщі. Наприклад, жоден гвинтокрил не літає без українських двигунів. На думку аналітиків, завдяки відновленню співпраці України та Польщі українська економіка забезпечить приріст ВВП більш як на 15 %.

Серед інших стратегічних підприємств, що цікавлять поляків в Україні, експерти називають «Запорізький трансформатор», «Турбоатом», «Мотор Січ», НВО ім. Фрунзе, завод «Зоря-Машпроект», що є найбільшим у СНД виробником газових турбін. Крім Польщі продукцію заводу купують Китай, Індія та Іран.

Стратегічне значення має для поляків і Запоріжтрансформатор, чия продукція займає 40 % ринку країн СНД. Харківському «Турбоатому» належать 13 % світового ринку турбін для АЕС. За даними Держкомстату, Польща посідає 4 місце за обсягом ПІІ в Україну, а саме до 2018 р. Було вкладено 3,595 млрд дол. США — 7,3 % від загального обсягу інвестицій.

Роль сільського господарства в українській економіці дуже значна. Україна з обсягом експорту зерна в 24,5 млн т посідала третє місце у світі після США (71, млн т) і ЄС — 27 країн (28 млн т) у 2019 р.

За 2018—2019 маркетинговий рік експорт зерна становив 12,037 млн т. На сьогоднішній день іноземні інвестори цікавляться саме цією галуззю

української економіки. Вітчизняні й транснаціональні зернотрейдери, представлені в Україні, працюють у жорсткій конкуренції з російськими на світових і регіональних ринках. В українських сільськогосподарських компаній є серйозні переваги перед аналогічними фірмами з-за кордону: в Україні вдале географічне розташування (зокрема — вихід до Чорного моря) і якісний чорнозем, який займає половину площі України. Територія нашої країни становить близько 600 тис. м², з них 70 % — землі сільгосппризначення, половина з цих земель — орні, і вартість землі поки що в десятки разів нижча, ніж в інших країнах (рис. 3.3). Середня ціна, яку необхідно заплатити за те, щоб отримати землю в оренду, становила 0,150 тис. дол. США/га у 2018 р. Разом з тим, у більшості країн ЄС майже всі орні угіддя зайняті агрокомпаніями [4].

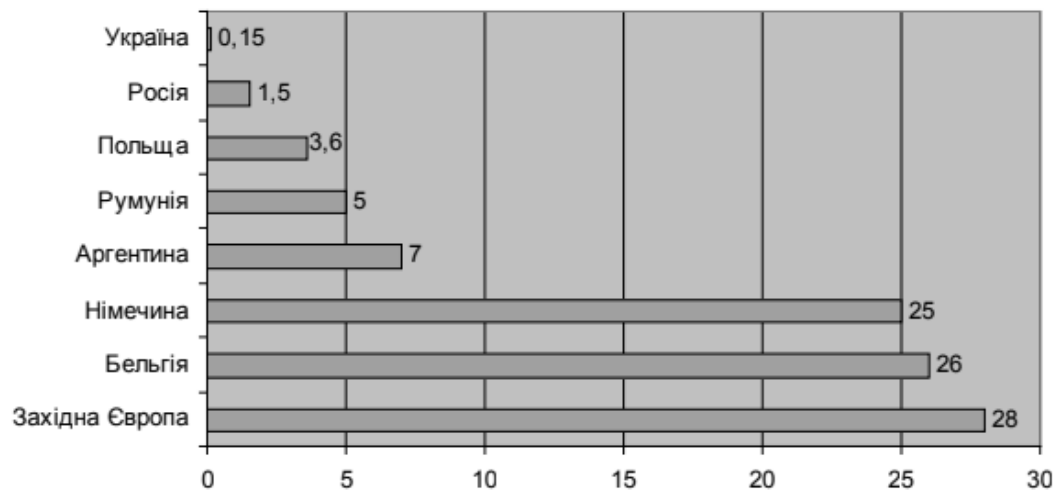

Рисунок 3.3. Вартість землі с/г призначення для здавання в оренду, тис. дол. США/га

Прибутковість агробізнесу багато в чому залежить від цінових коливань на ті або інші зернові чи продукти.

Варто зазначити, що окрім сказаного, Україна має один з найсприятливіших серед держав світу показників щільності населення. У 2018 р. Україна посіла 49 місце серед найосвіченіших націй світу з 200 країн. На достатньому рівні перебуває забезпеченість економіки України матеріально-технічними ресурсами.

Необхідною умовою ефективного залучення іноземних інвестицій є здійснення сприятливої регуляторної політики. За роки незалежності в Україні було роздержавлено та приватизовано понад 80 тис. підприємств, значна частина яких перейшла у власність іноземних інвесторів [35]. Це, з одного боку, дало змогу інвесторам розширити власне виробництво й отримати значні прибутки, а з другого — забезпечити стабільну роботу підприємств, збільшити надходження до бюджету, створити нові робочі місця.

Існують значні перспективи для розвитку співпраці з інвесторами в галузі оновлення парків транспортних засобів і технологічного обладнання із застосуванням лізингових схем. Нині в дорожній галузі створено правове поле для широкого застосування механізмів концесії.

Однією з основних сфер діяльності, яка може становити великий інтерес для інвесторів, є житлово-комунальне господарство міст України, зокрема надання послуг з водопостачання та водовідведення, тепло- й газопостачання, збирання та утилізації сміття; громадський транспорт. Україна вкрай зацікавлена у розширенні діяльності інвесторів у цій сфері через значну, на 60—70 %, зношеність комунальної інфраструктури міст.

Масштабна приватизація харчопереробних підприємств, місткий внутрішній ринок, стабілізація виробництва в сільському господарстві створили сприятливі умови для вигідного інвестування в харчову промисловість.

Активізація інвестиційних процесів у цій галузі дає змогу впроваджувати новітні досягнення науково-технічного прогресу, сучасні методи зберігання сировини, зменшувати витрати на всіх стадіях переробки, удосконалювати організацію виробництва і праці, зводити до мінімуму витрати робочої сили, паливно-енергетичних і матеріальних ресурсів.

Варто зауважити, що в харчовій промисловості вже реалізується значна кількість успішних проектів за участю іноземного капіталу. Крім того, можна відзначити успішні спільні проекти на українських молокозаводах,

пивзаводах, кондитерських, м'ясопереробних, плодоовочевих підприємствах, а також у деяких інших галузях.

Україні варто звернути увагу на досвід країн, що займають більшу територію, США, Канади, Австралії. Для них характерна концентрація економічної діяльності в кількох великих містах на думку експертів, спрямування ресурсів одночасно в усі області (міста) країни не дасть ефекту.

Найбільший рівень прибутковості може забезпечити іноземному інвесторові запровадження інвестиційних проектів у таких напрямках: впровадження високопродуктивних технологій вирощування сільськогосподарських культур та утримання худоби й птиці; оновлення і модернізація на базі новітніх технологій підприємств переробної та харчової промисловості; створення потужностей і сировинної бази для виробництва тари і пакувальних матеріалів; розвиток сільськогосподарського машинобудування та виробництво обладнання для масложирової, м'ясомолочної та хлібопекарської промисловості; налагодження випуску ефективних хімічних засобів захисту сільськогосподарських рослин і ветеринарних препаратів; надання виробничих послуг сільськогосподарським та іншим агропромисловим підприємствам.

Однак слід зауважити й те, що питання залучення інвестицій стало останнім часом найактуальнішим для економіки України. Держава не в змозі забезпечити надходження такого обсягу коштів, який необхідний для зростання валового внутрішнього продукту. Інвестиційний потенціал вітчизняного приватного сектору ще дуже низький для здійснення великих інвестиційних проектів [36].

На сьогодні більшість інвесторів згодні фінансувати короткострокові проекти, вартість яких відносно невелика. Реально ж більшість українських підприємств вимагають докорінної реконструкції й переустаткування. Вартість таких інвестиційних проектів буде сягати десятків і сотень мільйонів доларів.

Зокрема, серед заходів загального характеру як першочергові називають: досягнення національної згоди між різними владними структурами, соціальними групами, політичними партіями та іншими громадськими організаціями; створення в країні цивілізованого некримінального ринку, радикалізація боротьби зі злочинністю; перегляд податкового законодавства в бік його спрощення і стимулювання виробництва; мобілізація вільних коштів підприємств і населення завдяки підвищенню відсоткових ставок за депозитами і внесками; надання податкових пільг банкам, вітчизняним і іноземним інвесторам, що йдуть на довгострокові інвестиції для того, щоб цілком компенсувати їм збитки від уповільненого обігу капіталу порівняно з іншими напрямками їхньої діяльності.

На наш погляд, до вже перелічених заходів слід також віднести: формування конкурентоспроможної політичної еліти; подолання факторів, які породжують корупцію; зменшення монополії; прозоре використання коштів.

Механізм регулювання іноземних інвестицій в Україну має охоплювати такі елементи: створення сприятливого інвестиційного клімату (створення економічних, правових, організаційних та інформаційних умов для проведення інвестиційної діяльності) забезпечення іноземних інвесторів повною й об'єктивною інформацією про інвестиційну ситуацію в Україні.

Підсумовуючи все сказане, слід зазначити, що напрями розвитку ТНК на території України різноманітні. Перспективи й певні інвестиційні можливості наявні, однак умов для цього, на жаль, немає.

Головною особливістю сучасної інвестиційної стратегії має стати підвищення ефективності національної економіки, яка б дозволила розширити базу накопичення, призупинила б зниження, а відтак і стабілізувала норму виробничого нагромадження. Метою інвестиційних програм має стати переорієнтація значних ресурсів на розвиток галузей, що задовольняють споживчі запити населення. Інвестиційна стратегія наразі має орієнтована на першочергове задоволення потреб у розвитку тих галузей, що доповнюють і обслуговують основне виробництво. Транснаціональні інвестиції можуть піти

в країну лише тоді, коли держава створить усі умови для цього, зокрема адекватну базу для розвитку приватного сектору економіки.

Висновки до розділу 3

У 3 розділі автором наведені пріоритетні напрямки залучення прямих інвестицій та доведено, що прямі іноземні інвестиції можуть бути джерелом не лише капіталу, але також нових технологій, навичок менеджменту і системи маркетингу. Ці ресурси, в свою чергу, стимулюють конкуренцію, новації, акумуляцію капіталу і завдяки цьому створюють робочі місця та економічне зростання.

Проведено аналіз регулювання діяльності ТНК та окреслено шляхи його удосконалення, розроблено модель конкурентної політики України за умов транснаціоналізації її економіки, показано конкурентний потенціал українських ТНК та обґрунтовано макроекономічні заходи його реалізації.

Таким чином, розглядаючи в цілому двоякий вплив іноземного інвестування на економіку країни-реципієнта, можна зробити висновок, що залучення прямих іноземних інвестицій в економіку України несе значні переваги. А для запобігання негативних моментів, даний процес потребує відпрацювання регулюючого механізму, завдяки якому іноземне інвестування стане взаємовигідним. Отже, залучення іноземних інвестицій залишається однією з ключових проблем економічної реформи в Україні.

Обґрунтовано необхідність державного регулювання як імпульсу до запуску збалансованої програми розвитку економіки, що спонукає в подальшому до: вдосконалення нормативно-правового регулювання діяльності найбільших українських фірм на міжнародній арені, так само як і

іноземних корпорацій в економіці України; розробки і прийняття транснаціонально-корпоративного кодексу, який зобов'язує всі корпорації світового рівня, що діють в Україні, здійснювати більше прямих, ніж портфельних інвестицій; утримання від фінансових спекуляцій.

ВИСНОВКИ

У роботі наведене теоретичне узагальнення та запропоноване нове вирішення наукового завдання щодо активізації позитивного впливу діяльності ТНК на розвиток конкурентного середовища національної економіки. Результати проведеного дослідження дозволяють зробити такі висновки.

1. Автором доведено, що в сучасній світовій економіці одним із найбільш динамічних і глобально значимих процесів є транснаціоналізація, характерною рисою якої є величезний масштаб операцій ТНК. Загалом, у транснаціональному секторі світової економіки зосереджено 70-90 % ринків товарів, послуг і технологій, а фінансово-інвестиційні ресурси світових ТНК перевищують обсяги ВВП більшості країн.

2. Сучасний етап розвитку світової економіки характеризується всебічним розширенням та поглибленням міжнародних економічних відносин у виробничій, торговельній, фінансово-інвестиційній сферах. Під впливом процесів транснаціоналізації відбувається якісна трансформація світогосподарської структури з переходом до глобальної акумуляції та перерозподілу ресурсів. Теоретичні концепції ТНК у цілому відображають сучасну мотивацію їхньої міжнародної експансії. Теоретичне розмаїття оцінок впливу ТНК на економіку приймаючих країн обумовлене різноманітністю типів їхньої міжнародної діяльності, міжгалузевим характером наукових досліджень та багаторівневістю аналізу.

3. За умов неоднозначного впливу ТНК на стан національних конкурентних відносин роль держави полягає, насамперед, в орієнтованому на національні інтереси регулюванні транснаціональної діяльності на внутрішньому ринку. З одного боку, необхідне сприяння конкуренції між національними підприємствами, в тому числі державними, яке забезпечує

конкурентоспроможність і на зовнішніх ринках; з другого – поміркований протекціонізм, особливо стосовно стратегічно значимих, технологічно перспективних та соціально орієнтованих галузей.

4. На макроекономічному рівні транснаціоналізація забезпечує приплив до національної економіки капіталу, сприяє її технологічному вдосконаленню, динамізує внутрішній ринок та підвищує його конкурентність, зміцнює зовнішньоекономічні позиції країни. На мікроекономічному рівні забезпечується залучення ресурсів для технологічної модернізації, розширюються та диверсифікуються міжнародні зв'язки у світових корпоративних системах, адаптується передовий зарубіжний досвід управління, підвищується кваліфікація національного персоналу тощо. Водночас уможлиблюється захоплення іноземними фірмами найбільш розвинутих та перспективних сегментів ринку; посилюється нестійкість інвестиційного процесу внаслідок деінвестування, цінова дестабілізація ринків через використання механізму трансфертних цін, монополізація ринків, зростання тиску на уряд приймаючої країни для лобювання інтересів ТНК, еміграція висококваліфікованої робочої сили.

5. Формування національного конкурентного середовища відбувається під впливом внутрішніх і зовнішніх політико-правових економічних і соціокультурних чинників. Воно має певну об'єктивність і суб'єктивність, сфери та рівні прояву, характер та ступінь впливу, можливості регулювання. В умовах транснаціоналізації ринків якісно змінюються умови та чинники розвитку конкурентного середовища, яке дедалі більше набуває глобальних рис. За таких умов підтримка ефективного конкурентного середовища стає важливою функцією держави, що вкрай актуально і для України, національний ринок якої практично у всіх сегментах перебуває під зростаючим впливом експансіоністських стратегій зарубіжних ТНК при нерозвиненості і законодавчій неврегульованості розвитку власних транснаціональних структур.

6. Визначаючий вплив на формування та розвиток конкурентного середовища приймаючої країни мають інвестиційні стратегії входження ТНК на зарубіжні ринки шляхом інвестицій в нове виробництво, створення спільних підприємств і стратегічних альянсів, злиттів та поглинань, які змінюють концентрацію на ринках, інтенсивність та форми конкуренції. Конкурентні механізми ринку модифікуються під впливом контрактних форм транснаціональної діяльності, що забезпечує диверсифікацію корпоративних переваг. Підвищуючи конкурентність національного ринку, крупні іноземні компанії захоплюють найбільш розвинуті та перспективні його сегменти, посилюють цінову дестабілізацію, монополізують прибуткові ринкові ніші. Регулятивна роль держави стосовно ТНК є двоякою: з одного боку, активне сприяння залученню іноземного капіталу, особливо в його найбільш ефективних підприємницьких формах, а з другого – поміркований протекціонізм в окремих сферах і видах діяльності. Основні етапи експансіоністської політики світових ТНК відображають як глобальну трансформацію умов бізнес-діяльності, так і еволюцію системи режимів іноземного інвестування. Удосконалення механізму державного регулювання діяльності ТНК в Україні доцільне у межах формування та забезпечення реалізації єдиної державної політики з використанням законодавчих, економічних та організаційно-координаційних важелів впливу, що особливо стосується фінансових трансакцій ТНК.

7. Конкурентна політика в умовах транснаціоналізації має бути спрямована на досягнення основних цілей державного регулювання, визначених і структурованих у межах внутрішньої та зовнішньої промислової, торгової, фінансової, інвестиційної та інноваційної державної економічної політики. Стосовно ТНК необхідно створити законодавчу базу, адекватну стратегічним національним інтересам та міжнародним нормам корпоративної діяльності. Через моніторинг національного конкурентного середовища, відкритість ринків, контроль за конкурентністю та транспарентністю поведінки ТНК формуються національний, пільговий чи обмежувальний

режими їх входу та діяльності на українському ринку. Важливо створити макроекономічні умови конкурентного розвитку, нейтралізувати зловживання економічною владою іноземних ТНК.

8. Вагомою складовою ефективної конкурентної політики є транснаціоналізація українського капіталу як альтернатива експансії іноземних ТНК. Створенню власних корпоративних структур, мають передувати урядові програми їх стимулювання. За системного підходу можливе різке підвищення конкурентоспроможності економіки у гірничо-металургійній, авіакосмічній, агропромисловій сферах та ринковій інфраструктурі. При цьому забезпечення балансу між іноземними та українськими ТНК загострить конкурентну боротьбу на ринку і сприятиме як більш повному задоволенню потреб споживачів, так і інтеграції національного ринку у світовий.

9. Як показано в роботі, пріоритетні напрями залучення іноземного транснаціонального капіталу обумовлені наявністю достатнього інвестиційного потенціалу: ресурсного водні ресурси, деревина, якісний чорнозем, рудні резерви, перспективні на нафту і газ землі, родючі сільськогосподарські угіддя); функціонує понад 750 інформаційно-консультаційних центрів, більше 190 банків, 2789 інноваційних та інвестиційних фондів, більше 200 лізингових компаній, 11 фондових бірж; набувають розвитку нові структури: агентства розвитку бізнесу, технопарки, науково-консультаційні центри інвестицій і міжнародного бізнесу та низка інших; створюється мережа небанківських фінансово-кредитних установ, загальна кількість яких постійно зростає); виробничого і науково-дослідного, фіскального, регуляторного факторів і фактора корпоративної культури.

Отже, транснаціональні корпорації відіграють важливу роль на сучасному етапі розвитку світового господарства. Вони безпосередньо впливають на економіку країн-реципієнтів, прискорюють інтернаціоналізацію господарського життя та науково-технічний процес. Залучення прямих іноземних інвестицій надає країні доступ до фінансових ресурсів ТНК, а також

спрощує інтеграцію до світових економічних процесів, доступ до зовнішніх ринків. На основі викладеного матеріалу щодо діяльності ТНК в Україні слід сказати, що розвиток транснаціональних корпорацій на території України може привести як до позитивних, так і до негативних наслідків. До позитивних віднесемо підвищення економічного зростання, збільшення ППП, збільшення податкових надходжень до бюджету, зменшення безробіття та підвищення кваліфікації робітників. Негативними ж є такі, як встановлення з боку ТНК виснаження природних ресурсів, що приводить до значних проблем з екологією, маніпуляції в ціноутворенні, відтік капіталу, перерахунок прибутку в промислово розвинуті країни. Для того щоби країна була захищена від негативного впливу іноземних ТНК, необхідно, щоби держава сприяла створенню конкурентних переваг провідних галузей національної економіки на зовнішніх та внутрішніх ринках шляхом створення вітчизняних ТНК. Отже, на основі вищезазначених позитивних та негативних впливів ТНК на економіку країни можна стверджувати, що зростання кількості компаній, що належать до ТНК, є позитивним явищем, тому необхідно покращувати інвестиційний клімат для залучення капіталовкладень. Для того щоби країна була захищена від негативного впливу іноземних ТНК, необхідно, щоби держава сприяла створенню конкурентних переваг провідних галузей національної економіки на зовнішніх та внутрішніх ринках. Виходячи з того, що в Україні діє достатня кількість ТНК, державне регулювання функціонування є вкрай необхідним. Розвиток вітчизняних транснаціональних корпорацій є перспективою для покращення економічного стану в Україні, а державне регулювання відіграє одну з основних ролей в цьому процесі.

Конкурентна політика в умовах транснаціоналізації має бути спрямована на досягнення основних цілей державного регулювання, визначених і структурованих у межах внутрішньої та зовнішньої промислової, торгової, фінансової, інвестиційної та інноваційної державної економічної політики. Стосовно ТНК необхідно створити законодавчу базу, адекватну стратегічним національним інтересам та міжнародним нормам корпоративної

діяльності. Через моніторинг національного конкурентного середовища, відкритість ринків, контроль за конкурентністю та транспарентністю поведінки ТНК формуються національний, пільговий чи обмежувальний режими їх входу та діяльності на українському ринку. Важливо створити макроекономічні умови конкурентного розвитку, нейтралізувати зловживання економічною владою іноземних ТНК.

Список використаної літератури:

1. Федоренко В.Г. Транснаціональні корпорації як системоутворюючий фактор розвитку національних економік. Київ, 2015. 31–34 .
2. Карамбович І.М. ТНК у системі світового господарства. Київ, 2008. 36 с.
3. Карпенко В.Г. Фінансові механізми транснаціональних корпорацій у системі сучасної світової економіки / В.Г. Карпенко // Наукові праці НДФІ. – 2009. – №1(46). – С. 42.
4. Терехов Є.М., Прокопенко О.В. Вплив транснаціональних корпорацій на розвиток національних економічних. Київ: Вісник СумДУ, 2014. 103–113с.
5. Шабаліна Л.Д. Аналіз впливу транснаціональних корпорацій на економіку України. Донецьк, 2012. 59-63с.
6. Якубовський, С.О. Транснаціональні корпорації: особливості інвестиційної діяльності. Київ.: Центр навч. літератури, 2015. – 488 с.
7. Савченко Е. Шляхи транс націоналізації українських підприємств та стратегії взаємодії з ТНК.
URL:[http://www.nbuv.gov.ua/Portal/soc_gum/pips/2008/BSEC_2008/Pages%20from % 20tom1/0349.pdf](http://www.nbuv.gov.ua/Portal/soc_gum/pips/2008/BSEC_2008/Pages%20from%20tom1/0349.pdf)>.
8. Кузнецов Э.А. Транснациональные корпорации: экономика и менеджмент, курс лекций. Харьков: Бурун Книга, 2013. 320 с.
9. Основні інвестори в Україну. Звіт про прямі іноземні інвестицій в Україну в 2019 році. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 01.10.2020)
10. Рокоча В.В. Транснаціональні корпорації. Київ, 2001. – 304 с.
11. Транснаціональні корпорації – невлічимі злодії. URL: <http://politcom.org.ua> (дата звернення: 01.10.2020)
12. Юдникова Е.С. Проблемы конкурентоспособности в современной экономике. Москва, 2008. 25 с.

13. Закон України «Про інвестиційну діяльність» від 18.09.1991 № 1560-ХІІ. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1560-12>
14. Закон України «Про режим іноземного інвестування» від 19.03.1996 р. № 93/96ВР. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/93/96-0%B2%D1%80>
15. Міжнародно правове регулювання діяльності ТНК.
URL: http://adhdportal.com/book_3872_chapter_32_2_Mzhnarodno-pravove_reguljuvannja_djalnost_TNK.html.
16. Градов С.И. Современные тенденции в развитии и управлении ТНК. Москва, 2007. 17-20 с.
17. Звіт про прямі іноземні інвестиції 2019 компанії Ернст енд Янг
URL: https://www.ey.com/uk_ua/ey-ukraine-reporting.
18. UNCTAD, FDI/TNC database based on data from the National Bank of Ukraine. URL: <https://unctad.org/topic/investment/world-investment-report>
19. Державний комітет статистики URL: <http://www.ukrstat.go.ua>.
20. Міжнародний бізнес в Україні: умови та особливості розвитку. URL: <http://osvita.ua/vnz/reports/international-relations/19358>.
21. Латинін Д. О. Стан та перспективи розвитку ТНК в світі та Україні
22. Іванова Н. В. Перспективи розвитку транснаціональних корпорацій в Україні в умовах економічної кризи.
URL: http://www.rusnauka.com/11_NND_2018/Economics/3_190997.doc.htm
23. 200 найбільших компаній. Рейтинги - Forbes Україна. URL: <http://forbts.ua/ratings/>. (дата звернення: 01.10.2020)
24. Транснаціональні корпорації та Україна.
URL: <http://geograf.com.ua/library/geoinfocentre/20-human-geography-ukraine-world/266-tnk-and-ukraine>.
25. Карамбович І.М. ТНК у системі світового господарства. Київ, 2008. 36 с.
26. Макогон Ю.В. Інвестиційна привабливість України в умовах трансформації світового господарства / Ю.В. Макогон, К.В. Лисенко //

Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – 2012. – Вип. 1. – Т. 1. – С. 7–26.

27. Портер, М. Е. Конкурентное преимущество: как достичь высокого результата и обеспечить его устойчивость. Москва, 2005. – 167 с

28. Адрианов, В. Д. Современные тенденции в развитии и управлении ТНК. Москва, 2007. 14-18 с.

29. Ансофф, И. Р. Новая корпоративная стратегия. Москва.: Альпина Бизнес Букс, 2006. – 348 с.

30. Градов, С. И. Риск и выбор стратегии в предпринимательстве. Москва.: МСХЛ, 2001. – 380 с

31. Ковтун О. І. Інноваційні стратегії в системі забезпечення конкурентоспроможності для вітчизняних підприємств: теоретико-методологічні засади формування та реалізації : [монографія] / О. І. Ковтун – Львів : ЛКА, 2013. – 352 с.

32. Пода В. Бережіть ліс. Його от-от продадуть / В. Пода // Коментарі. — 2017. — № 15.

33. Петров І. Країна, для якої чорні метали дорожчі від коштовних / І. Петров // Коментарі. — 2010. — № 16—17. — С. 16.

34. Дружерученко К. Чорне золото / К. Дружерученко // Коментарі. — 2009. — № 48. — С. 24.

35. Панчишин Т. В. Інвестиційна діяльність в умовах ринкової трансформації економіки України : автореф. дис. на здобуття ступеня канд. екон.

36. Ступень Н. М. Формування інвестиційних чинників раціонального землекористування : автореф. дис. . канд. Екон.

37. Гельнер І. Б. (Хоменко І. Б.) Транснаціональні корпорації як основа розвитку транснаціоналізації світової економіки / І. Б. Гельнер // Управління стратегічними змінами на підприємстві: концептуальні засади, методологія та практика: Матеріали міжнародної наук.-практ. конф. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т. – 2005. – С. 106 – 108

38. Шабаліна Л.Д. Аналіз впливу транснаціональних корпорацій на економіку України. Донецьк, 2012. 59-63с.
39. Щербак О.В. Інституціоналізація механізму адаптації транснаціональних корпорацій до сучасних умов функціонування вітчизняних підприємств / О.В. Щербак // Формування ринкових відносин в Україні. – 2013. – №9. – С. 113–116.
40. Пахомов С.Ю. Стратегії діяльності ТНК і проблема дестабілізації світових ринкових відносин / С.Ю. Пахомов // Формування ринкових відносин в Україні. – 2010. – №5. – С. 13–17.
41. Панченко Є.Г. Сучасна система інноваційного менеджменту транснаціональних корпорацій / Є.Г. Панченко, М.Є. Кір'якова // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – №7. – С. 104–109.
42. Мекшун П.В. Вплив діяльності транснаціональних корпорацій на економічну безпеку держави / П.В. Мекшун // Науковий вісник ЧДІЕУ. – 2011. – №4. – С. 157–162.
43. Македон В.В. Формат взаємодії транснаціональних корпорацій та реального сектору національної економіки України / В.В. Македон // Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. – 2012. – №1. – С. 250–258.
44. Лук'яненко Д.Г. Управління міжнародною конкурентоспроможністю в умовах глобалізації економічного розвитку : монографія / Д.Г. Лук'яненко ; за заг. ред. Д.Г. Лук'яненко, А.М. Поручник. – К. : КНЕУ, 2006. – 816 с.
45. Дзюба П. В. Трансферне ціноутворення у фінансовій системі ТНК: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.05.01 «Світове господарство і міжнародні відносини» / П. В. Дзюба. Ї К., 2006. 20 с.
46. Одягайло Б.М. Міжнародна економіка: [навч. посіб.] / Б.М. Одягайло. – К.: Знання, 2005. – С. 369–370.
47. Дубчак Т.В. Діяльність транснаціональних корпорацій як ключовий фактор розвитку міжнародного бізнесу [Електронний ресурс] /

Т.В. Дубчак. – URL: http://mevhnu.at.ua/load/studentska_naukovo_praktichna_konferencija_2014/2_perspektivi_ta_problemi_rozvitku_mizhnarodnogo_biznesu_v_umovakh_pereformatuvannja_globalnogo_sered/dijalnist_tnk_jak_kljuhovij_faktor_rozvitku_mizhnarodnogo_biznesu/54-1-0-322

48. Гайдуцький І. П. Привабливість України для ТНК / І. П. Гайдуцький // Економіка АПК. – 2008. – № 4. – С. 68-71.

49. Рябець Н. М. Роль ТНК країн, що розвиваються, в умовах посилення диспропорцій економічного розвитку країн / Н. М. Рябець // Зовнішня торгівля : економіка, фінанси, право. – 2010. – № 2. – 39-45.

50. Федоренко В.Г. Транснаціональні корпорації як системоутворюючий фактор розвитку національних економік /В. Г. Федоренко // Інвестиції: практика та досвід. – 2009. – № 7. – С. 31-34.

Форма декларації академічної доброчесності

Декларація академічної доброчесності здобувача вищої освіти ЗНУ

Я Яцук Ганна Сергіївна, студент(ка) II курсу, форми навчання заочної, факультету економічного, спеціальності міжнародна економіка, адреса електронної пошти annaacuk325@gmail.com,

- підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему «Вплив діяльності ТНК на розвиток національної економіки» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомлений/ознайомлена;
- заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;
- згоден/згодна на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям *академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою Інтернет-системи, а також на архівування роботи в базі даних цієї системи.*

Дата _____

Підпис _____

Яцук Ганна Сергіївна

Дата _____

Підпис _____

Дугієнко Наталія Олександрівна